

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

Ситнікова Анастасія Іванівна

**ОСНОВНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ТА РИЗИКИ
БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 7.03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст»

Студентка групи БСс – 51

А.І. Ситнікова

(підпис)

Науковий керівник:

Л. М. Прийдун

(підпис)

Дипломну роботу допущено

до захисту :

« ____ » _____ 2013р.

Зав. Кафедри банківської справи,

д.е.н., професор

Дзюблюк О.В

(підпис)

Тернопіль - 2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ ТА РИЗИКОВІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ	
1.1. Основні операції банків: економічна суть, класифікація та особливості здійснення.....	8
1.2. Ризики банківської діяльності: види та специфіка їх виявлення.....	19
1.3. Вплив ризиків на ефективність банківської діяльності.....	31
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	40
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ	
2.1. Організація ризик-менеджменту як основа управління ризиками функціонування банку.....	42
2.2. Характеристика та аналіз основних етапів управління банківськими ризиками.....	56
2.3. Практичне застосування методів управління ризиками банківських операцій.....	75
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	87
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ НИМИ	
3.1. Проблеми мінімізації ризиків комерційними банками та методи їх вдосконалення.....	90
3.2. Оптимізація механізму управління банківськими ризиками на основі досвіду зарубіжних країн.....	100
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	107
ВИСНОВКИ.....	109
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	117

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні сучасні комерційні банки являють собою розвинуті фінансово-кредитні установи, які орієнтуються на міжнародні стандарти і передову практику діяльності провідних банківських установ світу. Вони продають своїм клієнтам тисячі різноманітних послуг: від відкриття ощадних рахунків, здійснення платежів до прибуткового розміщення вільних коштів, купівлі-продажу цінних паперів тощо.

Сучасний рівень розвитку суспільства вимагає від банківського сектора розширення спектра послуг та удосконалення нині діючих банківських послуг, що надаються своїм клієнтам. У багатьох розвинутих країнах світу за останні десять-двадцять років банківська справа вийшла на новий якісний рівень, який передбачає охоплення більшості населення банківськими послугами.

З подальшим розвитком банківських послуг, їх різноманітності, однією з актуальних проблем є детальне вивчення місця і ролі даних послуг в сукупності банківських операцій, а також їх впливу на показники доходності і ліквідності банку.

В умовах ринкової економіки банки виконують відповідальну роль важливих фінансових інституцій, оскільки створюють основу для грошового обігу і, акумулюючи тимчасово вільні кошти суб'єктів господарювання та населення, забезпечують перелив капіталів між різними секторами економіки та галузями народного господарства. Що стосується вітчизняних банків, то на сьогодні вони змушені функціонувати в надзвичайних умовах, знаходячись у центрі суперечливих кризових і важко прогнозованих процесів, що відбуваються в економіці, політиці і соціальній сфері, які посилюють ризикованість банківського бізнесу. Тому, прагнучи забезпечити гарантії повного і своєчасного виконання власних зобов'язань перед клієнтами, акціонерами та інвесторами, банки перебувають у постійному пошуку шляхів виживання і адаптації до умов змінюваного середовища та способів забезпечення безперервності успішної банківської діяльності. Вирішення

зазначених завдань можливе лише за умови організації ефективного банківського ризик-менеджменту.

Таким чином, керівництву банку доводиться здійснювати оцінку стану економічної системи, приймати рішення та проводити управління в умовах конфліктності, невизначеності та дії дестабілізуючих чинників і зумовленого ними ризику. Невизначеність, якою обтяжена економічна система, характеризується тим, що вона залежить від багатьох чинників, від дій контрагентів, котрі неможливо передбачити у всій повноті і з необхідною точністю. Є зрушення у суспільних потребах і споживчому попиті, виникають нові знання і технології, відбуваються зміни кон'юнктури ринку, коригування траєкторії руху економіки за політичною та соціальною необхідністю тощо.

Практика останніх часів підтвердила, зокрема, те, що мотивування діяльності дедалі більше ускладнюється, зростає роль свободи вибору, оцінювання й особистої відповідальності.

Тому, практично неможливо точно передбачити події, що мають відбутися, проблема управління грошовими потоками комерційного банку зводиться в основному до вибору оптимального співвідношення активів із різними термінами погашення та зобов'язань із різними термінами сплати.

Відтак, перспектива прибуткового вкладення коштів постійно пов'язана з ризиком. Наявність конфліктності, невизначеності, недостатності інформаційної бази на момент оцінювання, прийняття певних управлінських рішень, відсутність чітких прогнозів, зміни у зовнішньому середовищі та всередині системи, трансформаційні процеси еволюції, недостатність часу на наукове підґрунтя об'єктивної оцінки фінансових та економічних показників породжують ризик, що є обтяжливим фактором для всіх без виключення банківських установ, тому що їхня діяльність відрізняється більш високими ризиками в порівнянні з іншими видами бізнесу.

Зазначимо, що ризиковою діяльністю банківському бізнесі є дії господарюючих суб'єктів за невизначених обставин. Позбавитись від ризику

повністю неможливо, оскільки він існує в залежності від притаманних економічному середовищу об'єктивних суперечливих ситуацій, недостатності інформаційної бази тому, як наслідок, виникає необґрунтованість прогнозованих рішень керівників установи банку при виборі клієнтів для кредитування, продажу цінних паперів, маркетингових послуг, недооцінки потенціалу конкурентів. Так, ризик є вартісним вираженням події, що ймовірно викличе збитки, тобто кореляція фактичних показників від прогнозованих. Отримання прибутку є можливим за умови, якщо ризик враховано на етапі прийняття рішень про здійснення певної програми та завчасно передбачено заходи для підстрахування ризиків.

Для сучасної теорії і практики організації банківської справи виступає глибоке, всебічне дослідження особливостей та джерел виникнення ризиків комерційних банків з урахуванням умов перебігу ринкових трансформаційних процесів в економіці України, її інтеграції у світове господарство, посилення конкуренції між банками, впровадження новітніх банківських технологій, що сприятимуть ефективному управлінню ризиків діяльності банків та вдосконаленню системи методів щодо їх мінімізації, що й визначає актуальність обраної теми дослідження.

Огляд літератури з теми дослідження. Дослідженню питань сутності поняття «ризик» та підходів до оцінки ризиків банків та банківських систем розглянуто в працях провідних зарубіжних та вітчизняних авторів: А.Б. Камінський, Д. Гриньков, М. Фрост, Стівен, А.А. Лобанов, А.В. Чугунов, В.В. Іванов, А.І. Малихіна, І. Т. Балабанова, Дж. Сінкі, Г. Мейсона, П. Роуза, І.О.Спіцина, Л.П.Белих, Л.Ф.Романенко, М.І. Савлука, В.М.Кочеткова.

Власні класифікації банківських ризиків можна знайти в роботах таких вітчизняних вчених, як: Л. О. Примостка, О. І. Лаврушина, А. М. Герасимович, В. В. Пшеничников, Л. Г. Батракова, Т. М. Костерина, В. Т. Севрук, Є. Ф. Жуков, А. В. Беляков, М. І. Баканов, І. О. Спіцин, І. Т. Балабанов, Н. Е. Соколинська, Є. В. Йода, та зарубіжних: Л. Ж. Кудайбергенова, М. Є. Озіус, К. Редхерд, Х. ван Грюнінг.

Науково-теоретичне обґрунтування суті й об'єктивної необхідності розвитку банківського ризик-менеджменту знайшли відображення у розробках вітчизняних учених: О. Барановського, А. Беліменко, Л. Воробйова, О. Гудзь, А. Даниленко, Л. Донець, Ю. Єханурова, І. Жилиєва, Ю. Клочко, М. Козоріз, С. Ксьондз, Н. Кубай, А. Кисельова, Н. Максимова, В. Мікловда, П. Мягков, С. Соболя, В. Черняка, О. Щура й інших. Питання розвитку ризик-менеджменту діяльності банківських установ розглядали у своїх працях вітчизняні науковці і практики, зокрема, О. Вовчак, А. Кузнєцова, О. Лисенок, О. Мороз, С. Реверчук, М. Савлук та інші.

Проблеми управління ризиками сучасного комерційного банку та напрямки вдосконалення методів управління ними досліджували В. В. Платонов, М. А. Рогов, О. В. Пернарівський, О. П. Заруцька, А. В. Ігнатенко, Л.О. Примостка, В. М. Домрачев, М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, К. А. Чигирик, Л. Я. Слобода, Г. О. Партин та інші українські та зарубіжні економісти.

Однак недостатньо висвітленими залишаються питання оптимізації механізму управління ризиками банківських установ з урахуванням специфіки їх виявлення, особливостей впливу на ефективність банківської діяльності.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи виступає обґрунтування теоретичних засад поняття ризиків банківських установ та визначення проблем і перспектив вдосконалення методів їх мінімізації на сучасному етапі розвитку економіки України.

Відповідно до поставленої мети в роботі передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових й практичних завдань:

- дослідити теоретичні основи, економічну суть, класифікацію та особливості здійснення основних банківських операцій та визначити їх ризиковість;
- уточнити сутність ризиків банківської діяльності як економічної категорії, дослідити класифікацію основних видів та особливості їх виявлення, обґрунтувати вплив ризиків на ефективність банківської діяльності;

- проаналізувати організацію ризик-менеджменту в банківських установах України, охарактеризувати основні етапи процесу управління ризиками та їх практичне застосування;

- сформулювати основні проблеми мінімізації ризиків комерційними банками та методи їх вдосконалення;

- узагальнити зарубіжний і вітчизняний досвід мінімізації банківських ризиків й визначити напрями оптимізації механізму управління ними.

Об’єкт і предмет дослідження. Об’єктом дослідження виступає сукупність ризиків комерційних банків у процесі здійснення ними повного спектру банківських операцій.

Предметом дослідження є теоретичний та методологічний інструментарій управління ризиками функціонування банківських установ.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані такі основні методи наукового пізнання: метод групування, порівняння та узагальнення економічних показників; метод системної оцінки для з’ясування базових теоретичних аспектів ризиків банківського середовища; метод теоретичного узагальнення і порівняння для розкриття основних сутнісних аспектів даних ризиків та особливостей їх прояву; метод аналізу і синтезу для оцінки ролі ризиків комерційних банків; абстрактно-логічний метод для визначення перспектив вдосконалення методів мінімізації ризиків банками України та оптимізації механізму управління ними.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, нормативні документи Національного банку України, банківських установ.

Практичне значення роботи полягає у тому, що основні результати дослідження можуть бути використані у процесі вдосконалення системи управління банківськими ризиками при розробленні методичних підходів до аналізу та оцінки ефективної організації ризик-менеджменту з метою мінімізації ризиків діяльності банків.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дипломної роботи – ... сторінок, у тому числі на ... з них розміщено ... таблиць, ... ілюстрацій, ... додатків, список використаних джерел зі ... найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ ТА РИЗИКОВІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

1.1. Основні операції банків: економічна суть, класифікація та особливості здійснення

Фінансова глобалізація охопила значну частку світових фінансових ринків, у зв'язку з цим виникла необхідність розробки інноваційних способів регулювання й управління банківською діяльністю, у тому числі й шляхом розширення кола здійснюваних і впровадження нових видів операцій банків та вдосконалення методів контролю за їх ефективністю.

Таким чином, в останні роки посилюється тенденція до універсалізації банків, що розширюють поле своєї діяльності, проводячи нові операції та послуги, в основному за рахунок збільшення обсягу торговельних та інвестиційних операцій з різними видами фінансових інструментів (акцій, облігацій, похідних цінних паперів). Подібне ускладнення діяльності банків спричиняє появу ризикового середовища та призводить до усвідомлення необхідності зміни підходів до управління ризиками та банком загалом.

Банки, зазвичай, розглядають з двох поглядів: широкого та вузького:

- у широкому розумінні банківська установа являє собою будь-який банк, який функціонує на другому рівні банківської системи, після центрального банку;

- у вузькому аспекті банк виступає установою, що виконує визначений набір банківських операцій та метою якого є отримання якомога більшого прибутку.

Згідно Закону України «Про банки та банківську діяльність», банком вважається юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

Виходячи з визначення банку, сутність банківських операцій можна визначити як залучення тимчасово вільних грошових коштів підприємств,

організацій, населення з подальшим розміщенням їх від свого імені на умовах строковості, зворотності та платності, а також касове та розрахункове обслуговування народного господарства, надання валютних та інших банківських послуг, передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність».

У країнах з ринковою економікою банки, як правило, намагаються здійснювати широкий спектр операцій. Для більш повного розуміння їх сутності спробуємо здійснити згрупування за різними ознаками:

1. За економічною сутністю:

- базові (обов'язкові):
 - депозитні (приймання вкладів фізичних і юридичних осіб);
 - розрахункові (ведення рахунків банків-кореспондентів і клієнтів, в тому числі переказ грошей з рахунків платіжними інструментами та зарахування коштів на них);
 - кредитні та інвестиційні (розміщення залучених коштів від свого імені, на власний ризик та на певних умовах);
- інші операції та дії, що спрямовані на отримання значного прибутку та задоволення потреб наявних клієнтів:
 - операції з валютними цінностями;
 - емісійні операції;
 - операції з цінними паперами (купівля-продаж, що здійснюється за дорученням клієнтів, операції з цінними паперами, включаючи андеррайтинг);
 - надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб;
 - факторинг;
 - лізинг;
 - послуги зі зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей та документів;
 - випуск платіжних інструментів (чеків, векселів тощо);
 - надання консультацій та інформаційних послуг;
 - інкасація;

- депозитна діяльність та ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

2. За функціональним призначенням:

- пасивні операції являють собою операції, за допомогою яких банківські установи формують ресурси для здійснення кредитних та інших активних операцій (залучення коштів на рахунки фізичних та юридичних осіб; емісія власних цінних паперів, міжбанківські кредити);

- активні операції виступають операціями, за допомогою яких комерційні банки здійснюють розміщення наявних ресурсів для отримання максимальних доходів. Вони поділяються на:

- кредитні (короткострокове та довгострокове кредитування виробничої, соціальної, інвестиційної та наукової діяльності підприємств та організацій; надання споживчих кредитів населенню; лізинг, факторинг);

- інвестиційні (формування портфеля цінних паперів);

- засновницькі (участь коштами банку в господарській діяльності підприємств);

- міжбанківські (в частині наданих кредитів іншим банкам).

3. Комісійно-посередницькі операції – послуги банків, що здійснюються за дорученнями клієнтів та за певну платню (комісію або процент):

- комісійно-розрахункові операції, що пов'язані зі проведенням міжнародних та внутрішніх розрахунків;

- торговельно-комісійні операції (купівля-продаж цінних паперів за дорученням клієнтів, а також, валюти, дорогоцінних металів, здійснення посередництва при розміщенні облігацій та акцій);

- інші операції, до яких належать: традиційні фінансові, біржові послуги (управління пакетами акцій, податкове та бюджетне планування тощо); гарантійні (опціони, ф'ючерси, свопи).

Згідно законодавства України, банки є фінансовими посередниками, основною метою яких є отримання прибутків. Таким установам забороняється здійснювати будь-які операції у торговельній сфері, страхуванні, крім

здійснення страхового посередництва та у сфері матеріального виробництва. Таким чином, всі види діяльності комерційних банків прийнято поділяти на три групи (рис. 1.1):

- пасивні операції;
- активні операції;
- послуги розрахунково-касового обслуговування.

Рис. 1.1. Класифікація операцій комерційного банку (Демківський А.В.)

Відтак, пасивні операції комерційних банків – це операції з мобілізації ресурсів комерційного банку. За рахунок пасивних операцій формуються ресурси комерційного банку, які необхідні йому понад власний капітал для

забезпечення нормальної діяльності, підтримання ліквідності на належному рівні та отримання запланованого доходу. Акумуляовані в результаті пасивних операцій грошові кошти складають переважну частину ресурсів банку, що визначає важливу роль цих операцій в його діяльності. Пасивні операції включають: залучення коштів юридичних осіб та вкладів населення; отримання кредитів від комерційних банків та центрального банку; випуск банківських облігацій, векселів та інших зобов'язань. Так, за видами банківські ресурси поділяються на: власні, залучені, позичені операції.

На основі вищевикладеного, пасивні операції комерційних банків можна згрупувати у чотири форми:

- первинна емісія цінних паперів комерційного банку;
- відрахування від прибутку банку на формування або збільшення фондів;
- одержання кредитів від інших юридичних осіб;
- депозитні операції.

На відміну від пасивних, активні операції банківських установ являють собою операції, які пов'язані з розміщенням ресурсів банків у кредитних, грошових та інвестиційних портфелях, що передбачає отримання прибутку. До активних належать операції, що передбачають кредитування фізичних та юридичних осіб, вкладання коштів в цінні папери, формування касових залишків та інших активів (придбання необхідного обладнання, приміщень). Натомість, активні операції значно тісніше пов'язані з пасивними, адже банківські установи, здійснюючи розміщення коштів в активи, повинні завжди слідкувати за тим, щоб частина грошей знаходилась у формі обов'язкових та вільних резервів, а строки вкладень в активи були відповідні термінам, на які кошти залучались в пасиви.

Таким чином, активні операції банківських установ можна класифікувати за наступними критеріями:

1. За економічним змістом:
 - касові (операції з прийому та видачі готівки);

- розрахункові (операції із зарахування коштів на рахунки клієнтів і оплати з рахунків їхніх зобов'язань перед контрагентами);
- позичкові (операції з отримання або видачі коштів позичальникові на принципах строковості, поверненості та платності);
- інвестиційні (операції з вкладення банком своїх коштів в цінні папери та паї підприємств і організацій з метою спільної господарської діяльності);
- фондові (операції з цінними паперами на біржовому організованому та неорганізованому ринку, до фондових належать операції з векселями (дисконтні, перевраховуючі, за протестом, за індосаментом, доміциляції, акцепту), акціями та іншими фондовими активами, що котируються на фондовій біржі);
- комісійні (операції, здійснювані банками за дорученням, від імені і за рахунок клієнтів, приносять банкам доходи у вигляді комісійної винагороди, до них належать операції з інкасування грошової виручки, перекладні операції, факторингові, лізингові операції, довірчі (трастові), операції з надання клієнтам юридичних, консультаційних та інших послуг);
- гарантійні (операції з видачі банком гарантії (поручительства) сплати боргу клієнта третій особі при настанні певних умов, дохід від їхнього здійснення виступає у вигляді комісійної винагороди).

2. За рівнем прибутковості:

- активи, що приносять дохід (операції кредитування і з цінними паперами, інвестиційні, комісійні, гарантійні операції);
- активи, що не приносять дохід (касові, кошти на кореспондентському рахунку, операції з майном банку та ін.);

3. За ліквідністю:

- ліквідні (грошові активи та активи зі терміном погашення в найближчі 30 днів);
- неліквідні, важко реалізовані активи (прострочена і безнадійна до стягнення позичкова та прирівняна до неї заборгованість, дебіторська

заборгованість, банківські основні засоби, нематеріальні активи, малоцінні та швидкозношуване майно);

4. За ступенем ризикованості:

- ризикові (операції, здійснення яких пов'язане з високим ризиком втрати банківських активів, до них відносяться операції та з цінними паперами та кредитування);

- безризикові (операції, ризик втрати за якими відсутній або незначний, це касові операції, кошти на кореспондентському рахунку в НБУ, фонді обов'язкового резервування та ін.).

Крім перелічених видів активних операцій можна виділити операції, що здійснюються в національній та іноземній валюті, іррегулярні і регулярні операції, балансові, позабалансові та інші.

Поряд із традиційними банківськими операціями (кредитування, розрахунки) розвиваються нетрадиційні. Це, в першу чергу, банківські послуги, серед яких основне місце займають трастові, гарантійні, консультативні тощо (рис. 1.2), що здійснюються банківськими установами за дорученням клієнта, від його імені та за його рахунок. Банк за їх виконання отримує комісійну винагороду.

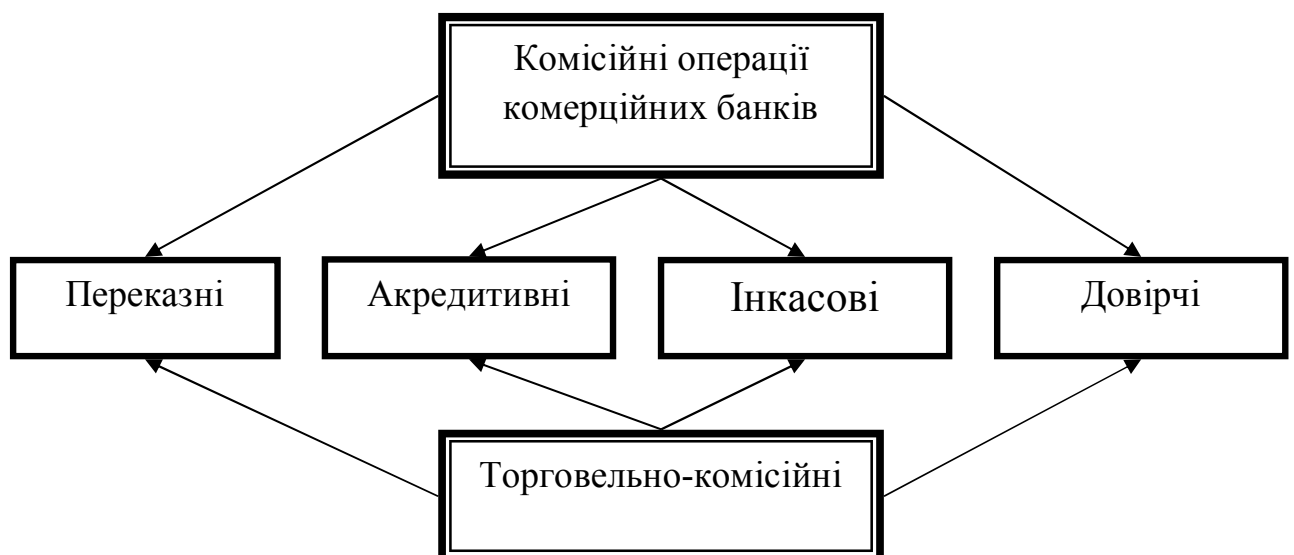

Рис. 1.2. Класифікація комісійних операцій комерційних банків

Таким чином, особливість послуг, що здійснюються банківськими установами, полягає в тому, що їм властива зростаюча вартість. Ресурси,

отримані від клієнтів, не є безкоштовними, тому вони повинні використовуватись так, щоб не тільки бути повернутими власникам, але й збільшуватись, на кількість, достатню як для оплати відсотків по вкладах чи міжбанківських кредитах, так і одержання хоча б мінімального рівня прибутку для банку. Базовим принципом у роботі банків є прагнення до отримання як найбільшого прибутку. При цьому, обсяги ймовірного прибутку прямо пропорційні рівню ризику.

Як демонструє практика, ризик завжди є невід'ємною складовою будь-якої сфери економічного середовища, особливо у банківському бізнесі. Так, для функціонування комерційних банків ризик є постійною складовою, тому будь-яке рішення у банківській сфері є обтяжене ризиком, адже банківська справа є чутливою не тільки до різних соціально-економічних чинників, а також до політичних, природних, кліматичних. Таким чином, у діяльності банків йде мова про те, щоб уникати можливого ризиків, а основне завдання полягає у раціональному управлінню ними і якомога правильнішій та ефективній оцінці структури та рівня ризику, здійснюючи певну банківську операцію, маючи на меті знизити рівень ризику до мінімуму.

Відтак, здійсненню основних банківських операцій властиві певні категорії ризиків, що за стандартами Базеля II, загалом, класифікуються на: операційний, фінансовий та бізнес-ризиків [4]. Такий підхід є універсальним, однак він не в повній мірі враховує специфічні види ризиків, характерні для банківських установ на окремих внутрішніх ринках.

У контексті національної банківської системи НБУ здійснює нагляд на основі оцінки дев'яти категорій ризику: кредитний, ліквідності, ринковий, валютний, операційно-технологічний, зміни процентної ставки, юридичний, ризик репутації, стратегічний. Наведений перелік банківських ризиків практично в повній мірі відповідає загальнозживаній у банківській сфері класифікації.

1.2. Ризики банківської діяльності: види, специфіка їх виявлення та методи ідентифікації

В ринкових умовах здійснення банківських операцій проблема їх ризиковості набуває особливого значення, оскільки успішність діяльності комерційних банків забезпечується лише в тому випадку, коли прийняті ними ризики є підконтрольними та знаходяться в межах фінансових можливостей банків. На сьогодні немає єдиного трактування поняття «ризик», тому проаналізуємо основні з них.

Поняття «ризик» має давню історію, проте детальне дослідження його суті розпочалось лише із XIX – поч. XX ст. Спершу ризик розглядали в математичній площині, зокрема класик теорії ризику Дж. Міль [1, с. 22] визначав його як очікувані втрати, в яких є ймовірність виникнення якщо буде прийнято певне рішення підприємницької діяльності. Отже, основний акцент ставився на втратах, які є наслідком прийняття певного рішення, тому, на інший результат суб'єкт господарської діяльності не міг сподіватись. Однак, внаслідок розвитку економічної думки, в працях А. Пігу [2, с. 445] можна прослідкувати наступне трактування – «здійснюючи ризикову діяльність, підприємець може отримати не лише негативний, але й позитивний результат». Також вагомий внесок у розвиток теорії ризику вніс Ф. Найт [3, с. 30-31], який спрямував площину оцінки ризику на результат невизначеності прибутку, що є наслідком неточності та недостовірності, недостатності інформації, яка надається підприємцю.

Зазначимо, що в дослідженнях іноземних та вітчизняних науковців питання, що пов'язані з теорією ризику охарактеризовані практично повністю, проте серед них відсутня єдиний погляд на трактування його суті, не в повній мірі враховується багатосторонність його проявів, що значно ускладнює визначення даної категорії. Однак, здійснюючи узагальнення наявних підходів, в економічній науці виділяють три їх види, що демонструють розуміння сутності ризику:

- ризик як загроза втрат, ймовірність виникнення збитків;

- ризик як наслідок невизначеності середовища, що означає можливість втрат;

- як ймовірність позитивного та негативного результату проявлення ризику.

Однак, останнім часом в наукових дослідженнях вчених сутність ризику можна побачити й трактування, за яким наслідки реалізації ризику навіть не вказуються.

Таким чином, професора К. Тагірбекова [4, с. 145] можна віднести до першої групи науковців, він вбачає в ризику ймовірні втрати, що виникають в банківському середовищі. Ризик як вартісне зображення ймовірної події, що спричиняє фінансові втрати, визначає Є. Жарковська [5, с. 354]. Як вказує Н. Хохлов [6, с. 11], ризик являє собою подію чи групу випадкових пов'язаних подій, що призводять до збитків об'єкту, якому притаманний даний ризик.

Друга частина дослідників визначають ризик як наслідок невизначеності. До прикладу, У. Владичин [7, с. 354] зазначає, що ризик являє собою невизначеність щодо настання певної події в майбутньому. Л. Крилова [8, с. 14] трактує ризик як ймовірність появи несприятливих наслідків у формі зменшення капіталу чи доходу в при здійсненні комерційних операцій банку. Таким чином, зазначені науковці оцінюють ризик лише з позиції негативних факторів його реалізації. Проте, не доцільно розглядати суть ризику лише через призму збитків, адже наслідком ризикової ситуації ймовірно можуть бути й прибутки, адже негативний результат є лише одним із можливих наслідків дії ризику.

Що стосується третьої групи науковців, наприклад, Л. Кльоба [9, с. 214], з позиції яких зазначаємо, що ризик, може спричинити й позитивний результат, за якого ризик виступає ситуативною особливістю діяльності будь-якого виробника, яка зображає невизначеність можливого результату і ймовірні благополучні (або неблагополучні) наслідки у випадку успіху (невдачі). Ризик виступає шансом отримати прибуток або втрати від інвестування в конкретний проект, вважає М. Прут [10, с. 20].

В окремих дослідженнях можемо побачити і відсутність акцентів на результаті проявлення ризику, так В. Шелудько [11, с. 176] вбачає ризик як невизначеність можливості виникнення певних подій в недалекому майбутньому. Також ризик, як потенційну можливість відхилення від запланованого результату визначає В. Бобиль [12, с. 28].

Проаналізувавши дослідження провідних науковців щодо визначення ризику, як економічної категорії, варто зауважити, що ризик можна охарактеризувати за певними ознаками, що представлені в Табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Характерні ознаки поняття «ризик» [Прийдун_ТНЕУ]

Ознака ризику	Трагування ризику
економічна природа ризику та об'єктивність його прояву	визначається його присутність в будь-якій економічній, в тому числі й фінансовій діяльності, тобто ризик притаманний кожному фінансовому рішення, пов'язаного із прибутком;
усвідомленість прийняття ризику та суб'єктивність його оцінки	проявляється в свідомому рішенні суб'єкта піти на ризик задля досягнення успіху чи запланованого рівня доходу та суб'єктивному його сприйнятті у відповідності до досвіду, кваліфікації, проінформованості;
випадковий характер подій	визначає який із ймовірних результатів реалізується на практиці та невпевненість в їх наслідках, які можуть мати як позитивний так і негативний характер;
наявність альтернативних рішень та діяльність в умовах вибору	вирішити будь-яку ситуацію можливо як мінімум за допомогою двох альтернатив – прийняти ризик чи відмовитись від нього. Якщо ж така альтернативність відсутня, то відсутній і ризик як такий;
ймовірність виникнення збитків	слід враховувати той факт, що якщо достовірно відомо, що негативний результат ситуації є однозначним, то в такому випадку доцільніше вживати поняття «збиток», а не «ризик»;
ймовірність отримання додаткового прибутку та досягнення поставленої цілі	є складовою діяльності банку в умовах невизначеності, коли ризик розглядається в контексті певної цілі, на яку він направлений, зокрема такою ціллю вважаємо саме одержання доходу;
змінність ризику	рівень ризику постійно змінюється, адже залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів, оскільки як банк, так і його клієнт здійснюють свою діяльність в економічному, соціальному, політичному динамічному середовищі.

Таким чином, враховуючи наведені аспекти, можна стверджувати, що ризиком необхідно вважати дію чи бездіяльність в умовах невизначеності, що виникає внаслідок динамічності середовища, в якому функціонують

суб'єкти та в результаті чого з'являється можливість отримати дохід або зазнати втрат. [Прийдун_ТНЕУ]

З погляду Національного банку України щодо визначення поняття «ризик», що відображено в Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України, ризик поділяється на такі елементи:

- ризик (зі сторони комерційного банку) являє собою ймовірність недоотримання прибутків або зниження вартості капіталу банківської установи на ринку в результаті впливу несприятливих внутрішніх або зовнішніх чинників [2, с. 8];

- ризик (зі сторони Національного банку) являє собою ймовірність настання очікуваної або неочікуваної події, що може спричинити негативний вплив на надходження банку та/або капітал [2, с. 8]. [Урсуленко]

Зазначимо, що банківські ризики, як і ризики в інших сферах комерційної діяльності, зазвичай пов'язують з фінансовими втратами, що можуть виникнути у випадку їх реалізації, тому для більш точного виявлення та оперативного запобігання виникненню ймовірних ризиків потрібно здійснювати якомога повну їх класифікацію.

Відмітимо, що класифікація банківських ризиків є достатньо ускладненим завданням враховуючи певні особливості, до яких належать:

- наявність великої кількості ризиків, що постійно супроводжують діяльність банку;

- не є можливим окреслення чіткої межі, що розділяє ризики, адже вони є взаємопов'язаними;

- стрімкий політичний та економічний розвиток країни, може стимулювати появу нових типів ризику;

- відмінності у інтенсивності та динамічності дії ризиків. [Болдирев_2008]

Власні класифікації банківських ризиків можна знайти в роботах таких вітчизняних вчених, як: Примостка Л. О. [1], Лаврушина О. І. [2], Герасимович А. М. [3], Пшеничников В. В. [4], Батракова Л. Г. [5], Костерина Т. М. [6],

Беляков А. В. [9], Баканов М. І. [10], Спіцин І. О. [11], Балабанов І. Т. [12], Соколинська Н. Е. [13], Йода Є. В. [14], та зарубіжних: Кудайбергенова Л. Ж. [15], Озіус М. Є. [16], К. Редхерд [17], Х. ван Грюнінг [18].

Дослідники розробили чимало підходів щодо класифікації ризиків, що пов'язані з діяльністю банків і які можна об'єднати у три групи (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні наукові підходи до класифікації ризиків, що супроводжують діяльність банків

Види банківських ризиків	Основні підходи до класифікації банківських ризиків		
	О.І. Лврушин, А.В. Хмеленко, В.Я. Вовк, Н.І. Волкова, В.А. Москвін	В.Т. Севрук, З.М. Бор, В.В. Пятенко, Л.О.Примостка, Х. Путнем	О.Д. Заруба, Е.Б. Ширінська
За типом або видом комерційного банку: - ризик спеціалізованого банку; - ризик галузевого банку; - ризик універсального банку;	+		
За сферою впливу чи виникнення банківського ризику: - зовнішні ризики; - внутрішні ризики;	+	+	+
За складом клієнтів: - ризик роботи з дрібними клієнтами; - ризик роботи з крупними клієнтами;	+	+	
За рівнем банківського ризику: - повний ризик; - помірний ризик; - низький ризик;	+		
За розподілом ризику: - минулий ризик; - поточний ризик; - майбутній ризик;	+		
За характером обліку ризику: - ризик за балансовими операціями; - ризик за позабалансовими операціями;	+	+	
За можливістю управління: - відкриті; - закриті ризики;	+		
За джерелом виникнення: - систематичні; - несистематичні.			+

Зокрема, О.Д. Заруба, Е.Б. Ширінська [7, 16] класифікують банківські ризики за сферою впливу і за джерелами виникнення. Севрук В.Т., Бор З.М., Пятенко В.В., Примостка Л.О., Путнем Х. [4, 12] поділяють банківські ризики за сферою впливу банківського ризику, за складом клієнтів банку, за характером обліку ризику банківською установою.

Найдетальніше класифікацію банківських ризиків здійснили О.І. Лаврушин, А.В. Хмеленк, В.Я. Вовк, Н.І. Волкова, В.А. Москвін [1, 9, 13], які пропонують систематизувати ризики за такими ознаками: за типом або видом комерційного банку, за сферою впливу, за складом клієнтів банку, за рівнем банківського ризику, за розподілом ризику у часі, за характером обліку ризику, за можливостями управління банківськими ризиками. [Партин, Путько_2011]

При цьому, класифікації більшості авторів відрізняються одна від одної за своїми ознаками. Таким чином, існують класифікатори, що вказують на фактори, котрі спричиняють той чи інший ризик, та такі, що виділяють ознаки, якими він характеризується.

До факторів можна віднести політичну та економічну ситуацію в державі та світі, шахрайства, зловживання з боку працівників банку, форс-мажорні обставини, здійснення банківських операцій, збої та недоліки банківського комп'ютерно-технологічного забезпечення, неякісні системи оцінки та контролю ризиків та. А до ознак ризику – рівень ризику, сферу його виникнення, можливість оцінки та мінімізації тощо.

Перші класифікатори вказують на причини виникнення того чи іншого ризику та банківські операції, з якими вони пов'язані.

Другі – демонструють більше кількісні характеристики: рівень ризику, можливість його оцінки, систематичність виникнення й т. п.

Також необхідно враховувати, що більшість ризиків пов'язані один з одним, а наявність одних ризиків викликає нові банківські ризики.

Найчастіше можна зустріти класифікації другого типу, отже, розглянемо їх детальніше. У результаті аналізу було виявлено, що більшість вчених у своїх класифікаціях виділяють наступні ознаки (рис. 1.3).

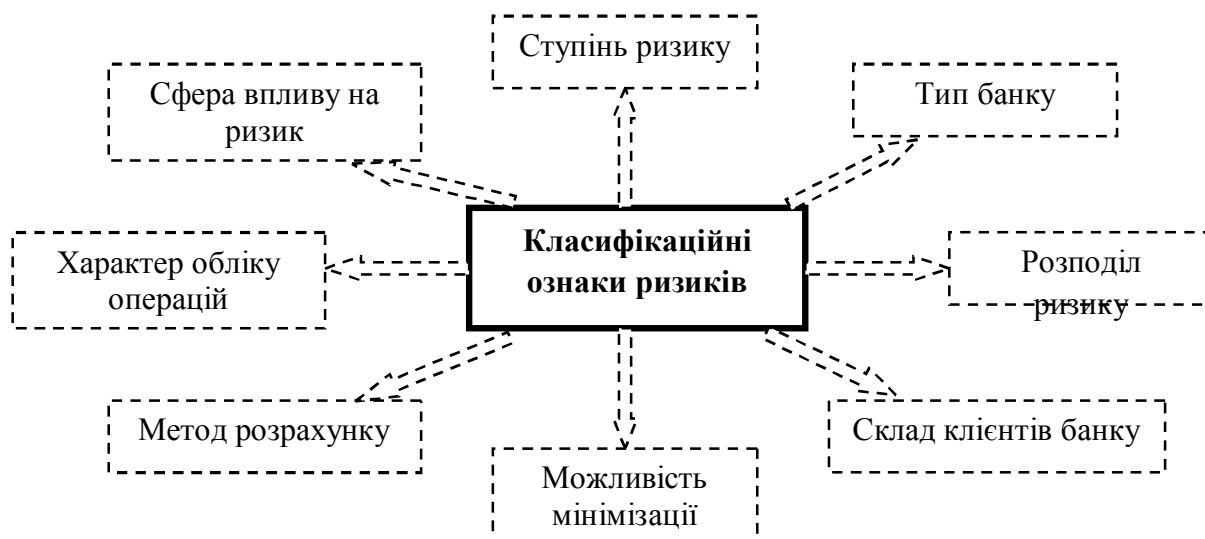

Рис. 1.3. Основні класифікаційні ознаки ризиків (Предко_2012)

Перейдемо до відмінностей у класифікаціях різних вчених. Так, Пшеничников В. В. [4] до перелічених ознак також додає: джерела виникнення банківських ризиків, характер їх виникнення, територію, що охоплюється, та фактори впливу.

Така ознака, як фактор впливу, що включає в себе політико-правові, економічні та природні фактори, присутня також у класифікаціях Батракова Л. Г. [5], Костериної Т. М. [6], а також Йоди Є. В. [14].

Перелічені у Пшеничкова В. В. [4] ознаки можна також знайти у класифікації Примостки Л. О. [1], яка до усіх перелічених ознак додає: можливість кількісної оцінки ризику, причину його виникнення, види підприємницької діяльності та етапи відтворювального процесу, з якими пов'язаний ризик, а також сторону, яка зазнає збитків.

Лаврушина О. І. [2], у свою чергу, додатково виділяє: сферу і масштаб дії ризику, рівень, на якому виникає ризик, ступінь залежності ризику від банку, характер банківського продукту, послуги та операцій, а також ступінь забезпечення стійкого розвитку банку.

Йода Є. В. [14] до найбільш розповсюджених ознак пропонує додати фінансові наслідки ризику для банку та можливість передбачення ризиків.

Неоднозначну точку зору мають різні автори з приводу ступеня ризику. Такі вчені, як Жуков Є. Ф. [8], Севрук В. Т. [7], Пшеничников В. В. [4] та

Лаврушина О. І. [2], за ступенем ризику виділяють низькі, помірні та повні ризики. Примостка Л. О. [1] та Х. ван Грюнінг [18], у свою чергу, виділяють: нульовий, мінімальний, підвищений, критичний та катастрофічний ризики. [Предко_2012]

Щодо класифікації ризиків на основі факторів виникнення та можливостей управління, їх поділяють на внутрішні та зовнішні.

Так, до зовнішніх ризиків належать такі, що виникають при змінах у зовнішньому середовищі банку та не пов'язані безпосередньо зі специфікою його діяльності. Серед зовнішніх значну частину займають правові, політичні, соціальні та економічні ризики, що виникають внаслідок політичної нестабільності, загострення кризових явищ у світі, заборонами чи обмеженнями перерахунків грошей за кордон, збільшенням боргових зобов'язань, скасуванням ліцензій на імпорт, змінами у законодавстві, війнами, стихійними лихами тощо. Зазначені ризики не піддаються кількісному оцінюванню, однак банківські установи повинні враховувати їх при формуванні політики своєї діяльності та при складанні бюджету.

Відтак, до внутрішніх ризиків належать такі, що зумовлені кількістю клієнтів та партнерів банку, різноманітністю банківських операцій і послуг., В порівнянні з зовнішніми, внутрішні ризики, значно краще піддаються оцінці та ідентифікації. Так, внутрішні ризики залежно від сфери виникнення поділяють на функціональні та фінансові.

Фінансові ризики являють собою ймовірність виникнення фінансових втрат, внаслідок непередбачених змін у структурі, обсягах, доходності та вартості банківських пасивів та активів. Фінансовими вважають такі ризики, як ризик ліквідності, кредитний, відсотковий, валютний і ринковий ризики, ризик зміни ресурсної бази тощо.

Поява функціональних ризиків зумовлена створенням та впровадженням інноваційних банківських послуг та продуктів, що унеможливує здійснення повного та своєчасного контролю фінансово-господарського процесу фінансової установи. Функціональними вважаються ризик транзакції,

операційний, документарний, технологічний ризик, стратегічний, ризик зловживань, юридичний, інноваційний і репутаційний ризик. У порівнянні з фінансовими, функціональні ризики значно важче піддаються виявленню і оцінці, однак банки повинні враховувати їх, тому що існує висока ймовірність виникнення фінансових втрат, при реалізації функціональних ризиків.

Таким чином, розглядаючи банківські ризики зі сторони можливості оцінки, їх доцільно поділити на дві категорії: фінансові ризики, що піддаються кількісній оцінці; функціональні та зовнішні, що не піддаються такій оцінці.

Зазначена класифікація не є остаточною і може бути доповнена іншими категоріями ризиків. За таких обставин керівництву банківської установи доцільно розробити свою нормативну базу для ефективного управління визначеними ризиками з використанням положень Базельського комітету з банківського нагляду та Стандартів корпоративного управління. На наш погляд, більш вдалою, і такою, що в повній мірі відповідає сучасному стану українських банків, є класифікація ризиків за Х. ван Грюнінгом (рис. 1.4).

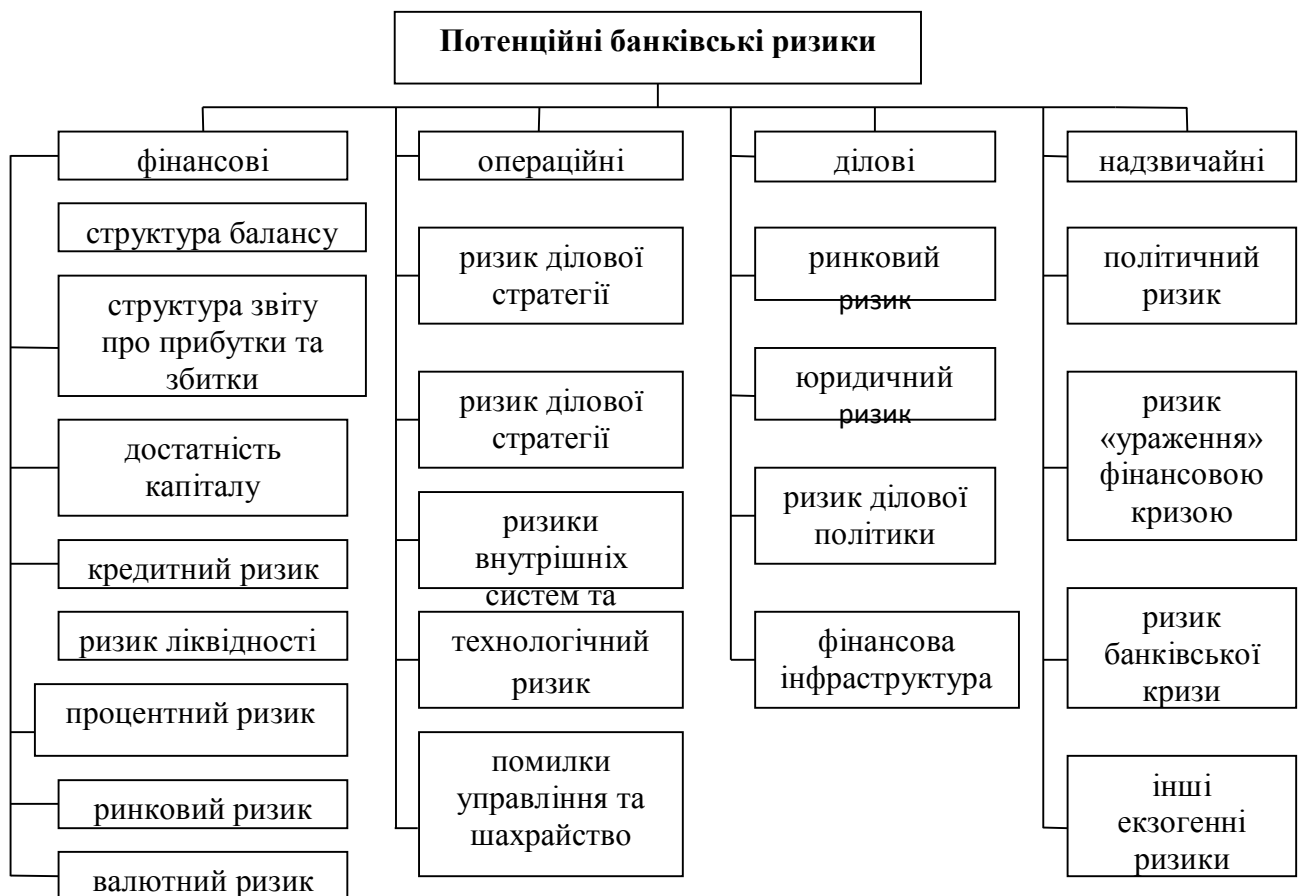

Рис. 1.4. Класифікація банківських ризиків (за Х. ван Грюнінгом)

Перевагою даної класифікації є те, що автор виділяє чотири категорії ризиків: фінансові, операційні, ділові та надзвичайні, які, в свою чергу, поділяються на відповідні типи, виділення яких є важливою складовою в управлінні ризиками кожного комерційного банку, тому що неналежне управління ними може призвести до збиткової його діяльності. [Кудіна]

Зауважимо, що глобалізаційні процеси та інтеграція вітчизняної економіки у світову, розширення сфери діяльності банків, значна конкуренція між банками, нерозвиненість української інфраструктури та фінансових ринків, недосконалість наявного законодавства спричиняють нові загрози та ризики, що були раніше не властиві банківським установам. Це також зумовлює нестабільний розвиток економічних відносин, що спричинений негативним впливом світової фінансової кризи. Тому, серед групи надзвичайних ризиків варто виокремити ризик зараження фінансовою кризою, через те, що його він надзвичайно серйозно впливає на банківський бізнес в умовах кризових явищ. Крім того, з нього випливає низка взаємопов'язаних ризиків, які негативно можуть вплинути на фінансовий стан банку (рис. 1.5). [Перехрест_2009]

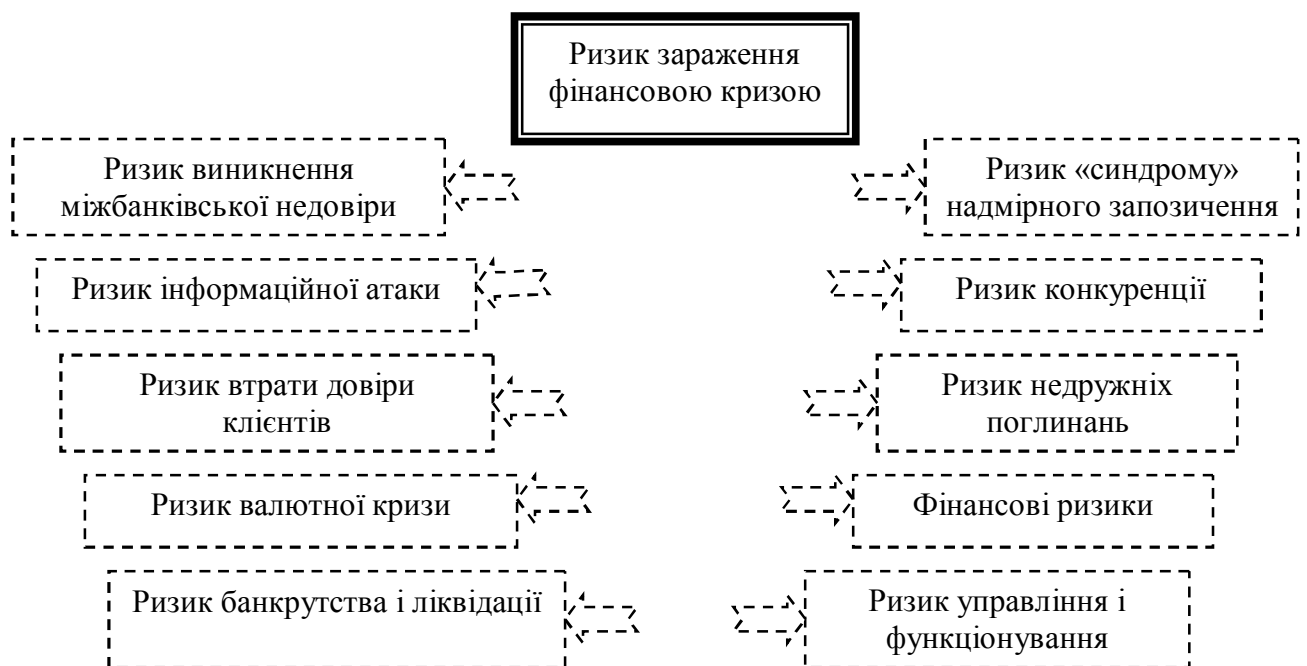

Рис. 1.5. Взаємозв'язок ризику «зараження» фінансовою кризою з іншими видами ризиків [Перехрест_2009]

Ризик банківської кризи – це ризик, пов'язаний із системною кризою економіки, відсутністю сприятливого клімату для довгострокових інвестицій. При цьому, роль індикаторів можуть відігравати зовнішні чинники: зміна світових цін на енергоносії, відтік інвестицій, внутрішньополітична боротьба тощо.

Проте, українська криза не є наслідком суто зовнішніх чинників. Внутрішніми чинниками є: розбалансування банківської системи, підвищення ставок кредитування та облікової ставки Національного банку України, надзвичайно високі відсотки на міжбанківському ринку, низька ліквідність банків. Безперечно, що банківська криза неодмінно призводить до виникнення інших взаємопов'язаних ризиків, які мають негативний вплив на діяльність банків.

Ризики, на яким піддаються українські банківські установи залежать від загальної стратегічної орієнтації банку, організаційної структури, діяльності внутрішніх комп'ютерних та інших технологічних систем, узгодженості здійснення політики банку та від заходів, що спрямовані на попередження шахрайства та ймовірних помилок управління. Відтак, банкам необхідно брати до уваги ризики, що виникають у зовнішньому щодо банку середовищі. На сьогодні, у вітчизняній банківській справі наявні усі типи ризиків, що при настанні певної події ймовірно будуть загрожувати функціонуванню банку або можуть погіршити достатність його капіталу та фінансовий стан. Тому дана класифікація точно відповідає сучасному стану українських банків і може бути використана ними в практичній діяльності. [Кудіна]

Класифікація, що зазначається Національним банком України не є повною, тому певний банк має можливість доповнити її стосовно власного бачення ризиків, з якими він планує працювати або вже працює. У такому випадку банк повинен розробити свою нормативну базу, що сприятиме ефективному управлінню зазначеними категоріями ризиків, неодмінно з врахуванням вітчизняної та зарубіжної практики, в тому числі Базельського комітету з банківського нагляду, а також Принципів корпоративного

управління. Зокрема, вітчизняним банкам доцільно використовувати карту ризиків (докладна структура фінансових ризиків комерційного банку), створену компанією "Pricewaterhouse Coopers", що одержала назву GARP (табл. 1.3).

Таблиця 1.3.

Карта фінансових ризиків комерційного банку

Клас ризику	Вид ризику	Різновид ризику
Кредитний ризик	Прямий кредитний ризик	
	Розрахунковий ризик	
	Ризик кредитного еквівалента	
Ринковий ризик	Ризик кореляції	
	Фондовий ризик	Ризик мінливості ціни на акції Ризик мінливості (волатильності) Базисний ризик Ризик дивідендів
	Процентний ризик	Ризик зміни процентної ставки Ризик кривої прибутковості Ризик волатильності процентної ставки Базисний ризик процентної ставки / ризик процентного спреду Ризик передоплати
	Валютний ризик	Ризик мінливості курсів валют Волатильність курсів валют Ризик конвертації прибутку
	Товарний ризик	Ризик цін на товари Ризик форвардної ціни Ризик волатильності цін на товари Базисний товарний ризик / ризик спаду
	Ризик кредитного спреду	
Ризик кореляції портфеля	Ризик інструмента	
	Ризик істотної операції	
	Ризик сектора економіки	
Ризик ліквідності	Ризик ліквідності ліквідності фондирування	
	Ризик ліквідності активів	
Операційний ризик	Ризик транзакції	Помилка при виконанні Складність продукту Помилка в обліку Помилка в розрахунках Ризик доставки товару Ризик документації / контрактний ризик
	Ризик операційного контролю	Перевищення лімітів Несумлінні торгівельні операції Шахрайство Відмивання грошей Ризик безпеки Ризик основного персоналу

		Ризик обробки операції
	Ризик систем	Помилки програмування Помилка у визначенні ринкової ціни Управлінська інформація Збій комп'ютерних систем Помилка телекомунікаційних систем Планування заходів на випадок аварійних ситуацій
Ризик бізнес-події	Ризик конвертованості валют	
	Ризик зміни кредитного рейтингу	
	Ризик репутації	
	Податковий ризик	
	Юридичний ризик	
	Ризик непередбачених обставин	Природні катаклізми Воєнні дії Криза / Призупинення операцій на ринку
	Ризик законодавства	Недотримання вимог у відношенні капіталу Зміни в законодавстві

Представлена класифікація охоплює усі види банківських операцій. До переваг даної класифікації необхідно віднести виділення найбільш проблемних зон фінансових ризиків в діяльності банку, облік коливань ринкових ставок відсотка, конкретизацію ризиків бізнес-події. Саме таку класифікацію доцільно використовувати вітчизняним банкам, надалі уточнюючи та доповнюючи її в залежності від профілю своєї діяльності. [Кудіна]

1.3. Вплив ризиків на ефективність банківської діяльності

Незважаючи на те, що банківські установи функціонують вже не одне століття, вони в більшій мірі піддаються ризиковості, ніж діяльність інших господарюючих суб'єктів, оскільки незмінним залишається їх основне призначення – посередництво в переміщенні грошових коштів між кредиторами та позичальниками, забезпечення їх безперервності, всебічне банківське обслуговування клієнтів із різним фінансовим станом, які функціонують в різноманітних сферах економіки.

Оскільки банк виступає посередником, він зазнає подвійного ризику, при акумулюванні коштів юридичних та фізичних осіб та розміщенні їх на власний розсуд, що може спричинити великі втрати внаслідок неповернення зазначених коштів позичальниками. Відтак, банківська установа ризикує разом із тим клієнтом, який позичив йому власні кошти, а з іншого боку, банк виступає окремим суб'єктом підприємницької діяльності, що надає чужі гроші в користування від свого імені. Таким чином, виникнення несприятливих результатів проведених операцій зумовлює збиткову діяльність суб'єктів грошово-кредитних відносин, ймовірно може спричинити проблеми з рентабельністю та прибутковістю банківської установи та банкрутства його клієнтів. [Прийдун_2012_ФКС]

Наявність ризику – ще не причина для занепокоєння. Ризики є виправданими, коли їх можливо контролювати, вимірювати та коли банк здатен без зволікань реагувати на ймовірні несприятливі обставини. Ризик-менеджери повинні взаємодіяти із спостережною радою та керівництвом банку, спонукаючи їх до зменшення впливу або усунення невиправданих ризиків. Заходи, яких у такому разі має вживати банк, – це зменшення суми коштів під ризиком, збільшення капіталу та поліпшення управління ризиками.

Практика засвідчує, що банківські ризики, попри їх розмаїття, відображають специфіку діяльності кредитної установи і є наслідком її дій чи бездіяльності, запізнілості, передчасності або помилковості прийнятих нею рішень. За будь-яких обставин наявність ризиків потребує від банку

цілеспрямованої, планомірної діяльності – не окремих заходів, а певної системи управління ризиком. [Дмитров, Медвідь_2010]

Необхідність чіткого аналізу величини ризиків діяльності банків зумовлена наявністю тісного взаємозв'язку становища банківського бізнесу із потенціалом економічного зростання країни загалом. Тому, підтримка стабільності економічного росту та банківської сфери є неможливою за відсутності чіткого плану щодо вирішення нагальні проблеми, у тому числі й ризиків, що можуть з'являтися у діяльності банків. Оцінка ймовірних ризиків банківської сфери здійснюється органами банківського нагляду. До цілей якого відносяться: аналіз фінансового становища фінустанов, моніторинг виконання вимог законодавства, застосування коригуючих заходів.

Найважливішим інструментом банківського нагляду України є дистанційний аналіз, базове завдання якого передбачає визначення особливостей банківських ризиків за даними інформації, що одержана із звітних документів. Результати цього аналізу можуть бути використані в якості первинної інформації, що сприятиме необхідній оцінці ситуації, що склалася в банківській сфері й прийняттю рішення для ефективного його розвитку. Також дистанційний аналіз для оцінки ризиків виступає інструментом кількісного та якісного аналізу розвитку банківської справи загалом.

Ускладнена оцінка та аналіз ризиків, що притаманні комерційним банкам, спричинена наступними чинниками:

- складність об'єкта аналізу, яким виступає банківський сектор;
- неповнота інформації, що надається з банківської звітності;
- недостатність та недосконалість існуючих нормативних документів, що ускладнюють проведення адекватної оцінки ймовірних ризиків;
- недостатня кількість систематизованої інформації, що сприяє проведенню комплексного оцінювання значимості ризику певного банку та банківської системи загалом;

- неналежна якість комплексного інформаційно-аналітичного простору, що узагальнює всі джерела банківської інформації, методи та алгоритми оцінки ризиків, що б відповідали сучасним умовам.

За результатом проведеного дослідження було виявлено, що серед цих дев'яти категорій ризиків кожен окремий вид ризику має різний ступінь важливості залежно від розміру банку. Так, для всіх груп банків найбільш важливими є кредитний, ризик ліквідності та процентний. Однак, найменш важливим для банків, що входять до першої групи, є ризик репутації, а для решти банків, - стратегічний. (Табл. 1.4.). Бобиль_2012

Таблиця 1.4.

Середній ранг банківських ризиків за ступенем важливості

Вид ризику	Група банків			
	I	II	III	IV
Кредитний	1	1	1	1
Ліквідності	2	2	2	2
Процентний	3	3	3	3
Операційний	4	5	6	6
Ринковий	5	4	5	5
Валютний	6	6	4	4
Юридичний	7	8	7	7
Стратегічний	8	9	9	9
Репутації	9	7	8	8

Таким чином, кредитний ризик, незважаючи на інновації в секторі фінансових послуг, залишається основною причиною проблем у діяльності банків. Кредитний ризик являє собою ймовірність того, що дебітор не зможе здійснити платежі по відсотках або основній сумі кредиту відповідно до умов, що визначені у кредитній угоді. Кредитний ризик означає, що платежі можуть бути затримані або взагалі не виплачені, що, своєю чергою, може призвести до проблем у кругообігу грошових коштів і несприятливо позначитися на ліквідності банку.

Кредитний ризик тісно пов'язаний з ризиком ліквідності. Ліквідність визначають, як здатність фінансових активів оперативно перетворюватися в

готівку. Ризик ліквідності виникає в тому випадку, якщо банк у певний момент часу не може виконати свої зобов'язання через недостатність коштів. Ця ситуація може виникнути через незбалансованість активів і пасивів за строками. Банку необхідно мати завжди деякий запас ліквідності на випадок несподіваних змін у балансі. [Швець]

Процентний ризик характеризується небезпекою фінансових витрат внаслідок коливань процентних ставок на ринку та змін у вартості кредитів [4, с. 392]. Найчастіше процентний ризик з'являється, при недостатньому співвідношенні термінів повернення позичених та залучених коштів, або, коли ставки за пасивними та активними операціями встановлені з використанням фіксованих ставок – квоти плаваючих і навпаки. [Мороз, Сідак_2011]

Під операційним ризиком розуміють не фінансовий ризик, що виникає у зв'язку з недосконалістю корпоративного управління, реалізацією технологічного ризику, ненавмисними порушеннями персоналу (недбале виконання професійних обов'язків) та шахрайства. [Бобиль_2012]

Ринковий ризик зумовлюється виникненням у комерційному банку збитків, що спричинені змінами у ринковій вартості інструментів у портфелі цінних паперів на продаж та валютних курсів.

Валютний ризик являє собою ймовірність курсових та валютних втрат, що пов'язаних із зміною курсів іноземних валют стосовно національної валюти, та від зміни якості доходів, що отримані за кордоном, при їхній конвертації у основну валюту [1, с. 149-157]. [Мороз, Сідак_2011]

Юридичний ризик зумовлений порушеннями чи недотриманням банком законодавчих вимог, нормативно-правових актів, а також через ймовірність двозначного тлумачення таких законів. Наслідками юридичного ризику можуть бути штрафи та адміністративні стягнення, можливість відшкодування збитків, погіршення становища банку на ринку та його репутації.

Стратегічний ризик є наслідком неправильних управлінських рішень, неправильної їх реалізації, неадекватні дії на зміни в банківській сфері. Так, даний ризик виникає при несумісності: стратегічних цілей банку; бізнес-

стратегій, що створювались з метою досягнення відповідних цілей; ресурсів, що залучаються, та якості реалізації мети банку.

Ризик репутації, за методичними вказівками НБУ, визначається як наявний або потенційний ризик, що виникає при несприятливому сприйнятті іміджу банку клієнтами, контрагентами, акціонерами або органами нагляду, його вплив проявляється у формуванні суспільної думки про роботу банківської установи. Відтак, даний ризик може призвести до втрати довіри до банку і зменшення кількості клієнтів внаслідок формування в суспільстві негативного уявлення про фінансову стійкість чи поширення даних про участь банку в різноманітних аферах. Значною мірою уявлення про банківську установу, особливо у потенційних клієнтів, складається за наявною інформацією у ЗМІ, що можуть створювати банку як позитивний, так і негативний імідж.

Однак, на нашу думку, враховуючи особливості сьогодення, більш актуальним є врахування нетрадиційних банківських ризиків, що виникають внаслідок масштабної диверсифікації діяльності банку. Серед них виділяють:

- інноваційний ризик, що пов'язаний із впровадженням новітніх продуктів та банківських інновацій. Враховуючи те, що конкуренція на банківському ринку стає більш жорсткішою, то практично кожна банківська установа зацікавлена у впровадженні інноваційних продуктів та технологій [1];

- ризик країни, що виступає результатом взаємодії економічних, політичних, соціальних та інших макроекономічних ризиків, що притаманні окремій сфері діяльності банків;

- ризик, що виникає внаслідок надання нетрадиційних для банківської сфери послуг. До них належать: лізинговий ризик, факторинговий та інші ризики. Так, останніми роками банки України активно вводять у свою діяльність лізингові та факторингові операції, що характеризуються підвищеним рівнем ризику у порівнянні з іншими операціями [4]. [Кривцун, Кутник_2008]

Не менш важливою в діяльності сучасного банку є проблема управління надзвичайними ризиками, зокрема, ризиками банківської кризи, що зображені на рис. 1.2.

Відтак, ризик валютної кризи являє собою ймовірність загострення суперечностей у валютній сфері, що проявляється у різких коливаннях валютних курсів, швидких і значних за масштабом переміщення валютних ресурсів, девальвації і ревальвації, погіршенні міжнародної валютної ліквідності, загалом різкому погіршенні кон'юнктури валютного внутрішнього та міжнародного ринків. На думку багатьох економістів, найбільша проблема валютної кризи, яка в даний момент проявляється в Україні – це доларизація вітчизняної економіки.

Ризик інформаційної атаки – ймовірність інформаційного впливу на діяльність банків, пов'язану з поширенням в інформаційному середовищі неправдивої, негативної чи небезпечної інформації, що здатна викликати збитки, моральну чи матеріальну шкоду. Інформаційний удар по великому банку може викликати системну кризу всієї фінансової системи будь-якої економічно розвиненої країни. З огляду на це, основними видами ризику інформаційного впливу для банку є: ризик втрати іміджу на ринку банківських послуг; ризик потрапляння у конфліктні ситуації з власним персоналом, акціонерами, державними органами; ризик блокування роботи банку шляхом численних перевірок його діяльності [3].

Ризик конкуренції – ризик, що виникає у зв'язку з більш активною позицією конкурентів банку на ринку банківських послуг, втратою конкурентних переваг, клієнтської бази і зниженням прибутку. Він є важливим чинником впливу на прибутковість банківської діяльності та пов'язаний з такими ризиками, як ризик інформаційної атаки та ризиком недружніх поглинань. Слід зазначити, що за відсутності розвиненого вітчизняного фінансового сектору говорити про конкурентоспроможність банківської системи досить проблематично, адже щороку значна кількість банків

реорганізується, переводиться в режим оздоровлення або ліквідується. В умовах банківської кризи слід очікувати тільки посилення зазначених процесів.

Ризик «синдрому» надмірного запозичення пов'язаний з імовірністю залучення надмірного обсягу зовнішньоборгового навантаження. Такий ризик породжує істотні ризики як для вітчизняних банків, так і для стабільності економіки України в цілому. Ця проблема заслуговує на особливу увагу, адже волатильність міжнародних потоків капіталу та недостатність внутрішніх ресурсів для погашення накопичених боргів можуть стати причиною масових дефолтів вітчизняних позичальників. З метою мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку країни слід переглянути боргову політику банків та держави, оптимізувавши її відповідно до сучасних викликів. Це зменшить ризики зовнішньо-боргового фінансування та зробить вітчизняну банківську систему більш стійкою до негативного впливу глобальних чинників.

Ризик виникнення міжбанківської недовіри – це ймовірність виникнення ситуації, в якій банки втратять довіру один до одного у зв'язку з панікою, дисбалансом гривні та недобросовісною конкуренцією. У зв'язку з цим варто навести приклад, в якому каталізаторами кризи ліквідності, як це не дивно, стали самі банки. У пресі з'явилися масові заяви експертів і політиків про можливе швидке банкрутство провідних українських банків. Першим в опалу потрапив Промінвестбанк (ПІБ). Важко не погодитися, що в умовах кризи паніка клієнтів виступає негативним фактором, який значно погіршує ситуацію. Разом з тим, саме банки посприяли поширенню паніки, оскільки вони оперативно закрили для ПІБ ліміти по міжбанку. Це призвело до того, що банк втратив можливість отримати кошти для підкріплення, через що був вимушений проводити платежі із затримкою. Крім того, банки перестали обслуговувати платіжні карти ПІБ. Як наслідок, значна частина клієнтів почала достроково розривати депозитні договори. І це все на тлі внутрішньої політичною нестабільності і глобальної світової кризи. Саме тому не можна допускати навіть найменшу можливість реалізації принципу «доміно», адже в

такому випадку проблеми одного банку можуть стати проблемами всієї банківської системи та економіки в цілому.

Ризик втрати довіри клієнтів – імовірність того, що внаслідок несприятливих подій може виникнути загроза непередбачуваного вилучення грошових коштів з рахунків вкладників. Значна залежність від залучених коштів додає банкам вразливості до цього ризику. Даний ризик може бути зумовлений, наприклад, інформаційною атакою та має безпосередній зв'язок з ризиком втрати іміджу та ризиком інформаційної атаки. Адже інформація про негативний фінансовий стан банку призведе до масової паніки серед клієнтів та посіє недовіру до українських банків.

Ризик недружніх поглинань – це ймовірність проведення операції з придбання контролю над банком проти волі його керівництва або акціонерів. Рейдерство в банківській сфері – це найбільш тонкий і на перший погляд непримітний механізм здійснення не тільки захвату і контролю над банком, але й зниження його вартості при подальшому придбанні. Цілком очевидно, що в найближчі роки кількість недружніх поглинань у банківському секторі буде зростати дуже швидкими темпами у зв'язку із загострення конкурентної боротьби за перерозподіл ринку. В умовах фінансової кризи виживуть, безперечно, ті банки, які візьмуть курс на укрупнення свого бізнесу, тобто активного приєднання або злиття з іншими банками. [Перехрест_2009]

Сьогодні велика кількість банків значно серйозніше підходить до проведення комплексної оцінки ризиків з урахуванням здійснюваних ними пасивних та активних операцій, розпорошення кредитно-інвестиційного портфеля та проведення хеджування ризиків. Проте, посилення конкуренції призвело до послаблення ефективності банківських операцій, підвищення конкурентного та інноваційного ризиків банку.

Відтак, заходи, спрямовані на захист від традиційних ризиків необхідно доповнювати методами управління нетрадиційними ризиками комерційних банків, що забезпечить стабільність у роботі не лише окремого банку, а й банківської системи України загалом. [Кривцун, Кутник_2008]

З цією метою Національний банк визначив систему для оцінки кожної категорії ризику [3]. Система оцінки ризиків сприяє послідовному вимірюванню ризиків та визначенню процедур для нагляду, що необхідні для вжитку. Для шести категорій ризику – кредитного, ринкового, валютного, ліквідності, ризику зміни процентної ставки та операційно-технологічного – наглядові органи оцінюють рівень ризику, ефективність управління ним. Для правильного використання системи оцінки ризиків необхідно враховувати не тільки теперішній стан банку, а й чинники, що можуть спричинити зростання ризиків.

Так, система оцінки ризиків визначає чотири базові складові визначення параметрів банківського ризику:

- кількість ризику, тобто його рівень або обсяг, на який піддається банк, – визначається як значна, помірна та незначна;

- якість управління ризиком, тобто наскільки добре здійснюється ідентифікація, вимірювання та контроль за ризиками; визначається як низька, така, що потребує покращення та висока;

- узагальнений (сукупний) ризик, що відображає рівень занепокоєння наглядових органів, враховуючи не лише кількість ризику, а й якість управління ним, з врахуванням приблизного значення кожного з цих компонентів. Узагальнений ризик визначається як низький, помірний або високий за кожною з дев'яти категорій ризику. Оцінка узагальненого ризику визначає стратегію нагляду за ним, тобто будуть вживатись конкретні заходи щодо певного банку банківським наглядом Національного банку;

- напрям ризику являє собою ймовірну зміну загального рівня ризику протягом наступного року, визначається як такий, що зменшується, стабільний або зростаючий. Напрямок ризику призводить до змін в стратегії нагляду та до вжиття додаткових заходів з нагляду. У випадку зменшення напрямку ризику може відбутись зменшення рівня сукупного ризику. При незмінній позиції сукупного ризику напрям залишається стабільним. Схильність напрямку ризику до зростання означає, що через 12 місяців сукупний ризик збільшиться.

Спеціалізація банку на певних видах послуг впливає на його профіль ризиків. Наприклад, банк, що активно працює на ринку кредитування підприємств нефінансового сектора, на міжбанківському ринку, на ринку споживчого кредитування, буде підданий більшою мірою кредитним ризикам, а банк, що вкладає значні ресурси у фондовий ринок, – ринковому ризику. Мінімізувати ризики з урахуванням впливу зовнішнього середовища й специфіки діяльності банку покликана саме система керування ризиками, наявність якої є обов'язковою умовою успішної діяльності банківської установи. Наявність такої системи часто дозволяє уникати значних втрат. [Швець_2008]

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Таким чином, комерційні банки займають чільне місце у функціонуванні фінансової системи держави, що є багатофункціональними установами, оскільки вони здійснюють операції у різних сегментах кредитного ринку. Банки акумулюють значну частку ресурсів внаслідок залучення тимчасово вільних коштів у населення та господарюючих суб'єктів та надають іншим клієнтам повний спектр послуг, серед яких: прийняття депозитів, надання кредитів, розрахунково-касове обслуговування, збереження та купівлю-продаж іноземної валюти, цінних паперів, а також надання інших послуг.

Отже, банк здійснює значну кількість банківських операцій, кожній з яких притаманні певні види ризиків, тому ефективна діяльність комерційного банку залежить від вірної ідентифікації, оцінки ризику та належного управління ним.

Ризик з погляду етапу господарського рішення визначається як ситуативна особливість діяльності певного суб'єкта ринкових взаємовідносин, що характеризує непевність у результаті та ймовірність настання несприятливих (або сприятливих) наслідків.

Ризик має місце лише там, де може бути, як мінімум, два сценарії розвитку подій, відповідно два і більше можливих альтернативних результати. У ситуації, коли можливий тільки один результат, незалежно від того, йдеться про втрати чи про придбання, ризику немає, оскільки альтернатив немає. Наприклад, якщо точно відомо, що при прийнятті певного єдино можливого в конкретній ситуації рішення підприємство зазнає збитків, то ризик у цьому випадку відсутній, оскільки прийнятих альтернативних рішень просто немає.

У банківській справі ризик цілком нормальне явище, тому щоб отримати суттєвий прибуток, необхідно йти на обґрунтований (допустимий) ризик. [Внукова, Меньшова].

На основі вище наведених класифікаційних ознак, за якими вчені поділяють банківські ризики, констатуємо, що на сьогоднішній день існує безліч різних класифікацій, але відсутній один загальноприйнятий стандарт, що дозволив би якісно систематизувати можливі банківські ризики з

метою їх правильної оцінки та управління. Тож доцільним було б вивчення ризиків за допомогою факторного та кластерного аналізів, що дозволили б на основі реальної статистичної банківської звітності виділити фактори, які загрожують банківській діяльності, та об'єднати їх за схожими параметрами з метою виділення загальних класифікаторів, що в свою чергу сприятиме здійсненню ефективної оцінки ймовірних ризиків та спростить систему управління ними.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

2.1. Організація ризик-менеджменту як основа управління ризиками функціонування банку

Основою успішної діяльності банку є його надійність та стабільність, але в умовах високого рівня невизначеності та ризику цього досягти досить складно. Забезпечення оптимального співвідношення прибутковості, ліквідності, ризику у банках застосовують фінансовий менеджмент. Важливою складовою фінансового менеджменту банку є ризик-менеджмент, метою якого є забезпечення якомога ефективнішого управління, враховуючи чинники ризиковості, що впливають на цілі, яких намагається досягти банк. У межах ризик-менеджменту розробляються принципи та концепції управління ризиками. [Куц_2012]

Під поняттям «ризик-менеджмент» (управління ризиками) Національний банк України розуміє процес, що передбачає виявлення, ідентифікацію ризиків, а також проведення оцінки їх величини, здійснення контролю та моніторингу за ризиковими позиціями, а також врахування взаємозв'язків між видами ризиків.

Сутність банківського ризик-менеджменту варто розглядати з кількох позицій: як економічне явище, як галузь наукових досліджень, як систему управління, як управлінський процес, як мистецтво управління (рис. 2.1.) [1]. [Аксьонов, Антонюк_2012]

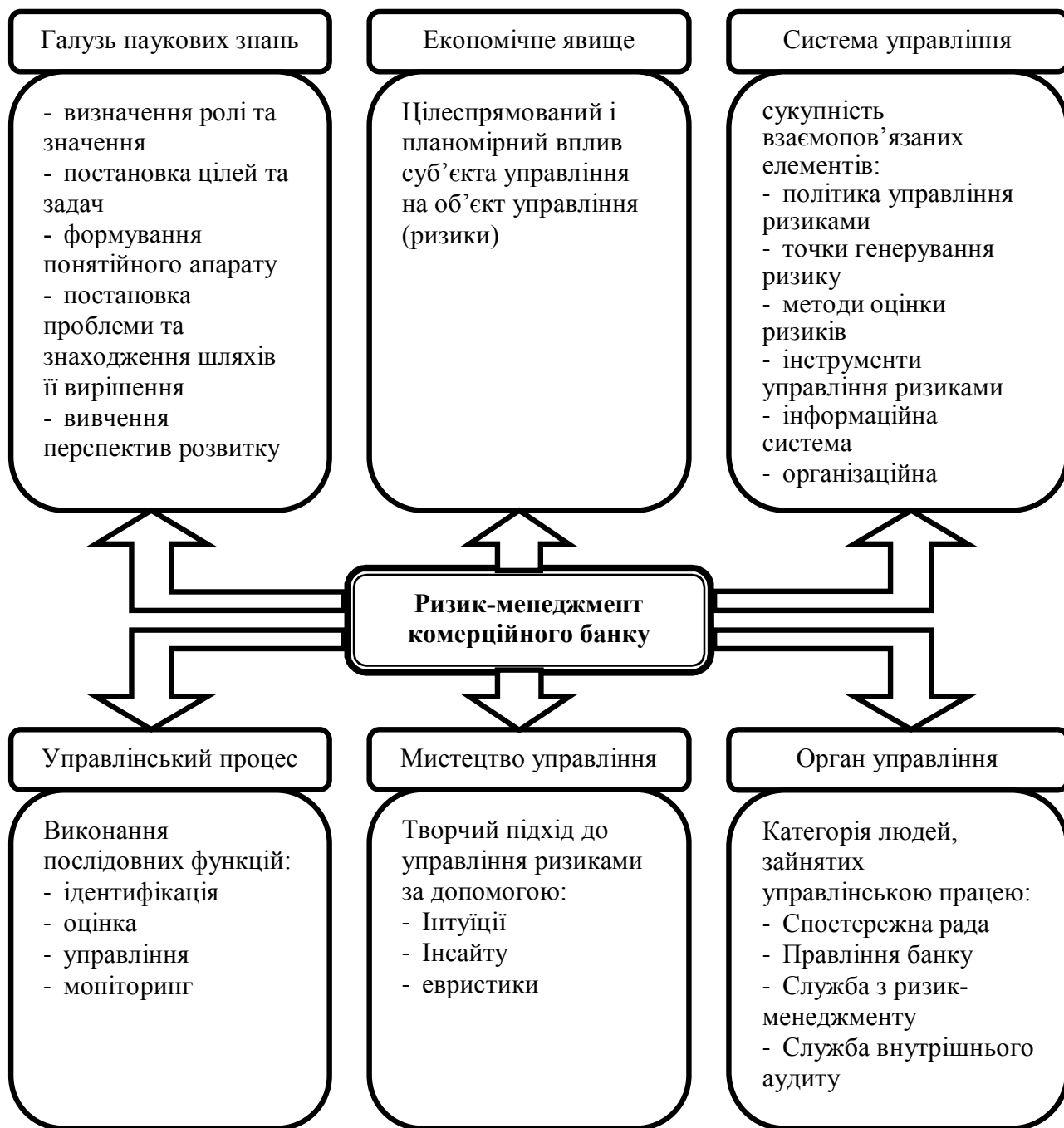

Рис. 2.1. Складові поняття «ризик-менеджмент комерційного банку» [3]

Відтак, ризик-менеджмент ґрунтується на законах, концепціях, методах та принципах. Дане твердження опирається на те, що будь-який банк як об'єкт управління виступає комплексом соціально-технічних систем, на діяльність яких впливає множина як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. [Кльоба_2008]

Зважаючи на це, сутність ризик-менеджменту варто розглядати у двох аспектах:

- як політику управління ризиками, що передбачає структуризацію заходів управління у процесі оцінки та аналізу ризику;

- як управління діяльністю, тобто вжиття певних заходів, що сприяють правильному вибору рішення при ризику, методу фінансування з визначенням рівня збитків [48]. [Єпіфанов_т.1].

Отже, ризик-менеджмент банківської установи являє собою один із базових шляхів сучасного менеджменту, що аналізує проблеми управління банком в цілому, або окремими його структурними елементами, враховуючи чинники, до яких належить поява вірної системи управління ризиками, складові якої взаємодіють за прийнятими правилами, враховуючи певні закони концепції, методи та принципи.

Ризик-менеджмент в комерційному банку має на меті забезпечити високу ефективність управління, враховуючи ризикові чинники, що позитивно чи негативно впливають на досягнення запланованих цілей банку. Важливим етапом, при цьому, виступає досягнення рентабельності та стійкості комерційного банку; збереження та збільшення прибутків акціонерів. [Кльоба_2008]

Серед переваг ризик-менеджменту виокремлюють:

- ризик-менеджмент виступає базовим елементом для збільшення ефективності стратегічного прогнозування;
- зменшує можливість виникнення вартісних несподіванок;
- спонукає до ефективного використання наявних ресурсів;
- забезпечує прозорість діяльності керівних підрозділів банку;
- надає керівникам банківської установи звіти базових ризиків та інформацією щодо ресурсів для їх подолання;
- забезпечує менеджерів банку повною методологічною базою щодо аналізу ризиків;
- збільшує ефективність обліку в банківській установі;
- стимулює керівництво використовувати чинники ризик-можливостей, що забезпечують збільшення вартості установи. [Кльоба_2008]

Відтак, узагальнення робіт вітчизняних і зарубіжних економістів з проблем управління ризиками [134; 309; 337; 16; 55] дозволяє окреслити коло основних завдань ризик-менеджменту:

- зниження невизначеності при ухваленні управлінських рішень;
- зменшення початкового рівня ризику до прийняттого рівня;
- зниження витрат, пов'язаних з ризиком;
- визначення і контроль стану різних сфер діяльності або ситуацій, що виникають у результаті можливих небажаних змін;
- досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами;
- прогнозування настання ризикових ситуацій. [Єпіфанов_т.1].

Ефективна реалізація будь-якої цілеспрямованої діяльності передбачає її здійснення на основі додержання комплексу науково обґрунтованих принципів, що регулюють процедурний бік методології управління її контрольованого перебігу. Узагальнення наукових розробок у сфері управління ризиками дозволяє виділити наступні базові принципи ризик-менеджменту у банках:

- принцип зваженості передбачає те, банківській установі необхідно обрати єдиний зі схожих варіантів, для досягнення вигідного співвідношення дохідності з ризиком;
- принцип участі являє собою обов'язкове залучення до процесу управління ризиками керівників структурних підрозділів та фінансових служб;
- принцип безперервності передбачає безперервне стадійне управління, що спонукає до змін у становищі банку, клієнтів та його партнерів, а також до цінових змін на ринку. У зв'язку з чим, потрібно завжди стежити за ймовірними ризиками та їхнім впливом на банківську установу;
- принцип обережності виникає внаслідок проведення оцінка ризиків при динамічності та невизначеності кредитних ринків. Проведені банком операції є ризиковими, тому повинні перетинатись з операціями, що страхують, хеджують чи обмежують появу ризиків даної операції. [Кльоба_2008]

Розглядаючи поняття «ризик-менеджмент» банківської установи, потрібно дослідити об'єкт та суб'єкти управління. Так, об'єктом ризик-менеджменту виступає певний майновий або немайновий інтерес банку (активи, пасиви, імідж), можливі наслідки якого можуть відрізнитись від очікуваних, що в значно відбивається на доходах комерційного банку. Зазначимо, що до об'єктів управління можна віднести: кошти, що знаходяться в обігу банку; пов'язані з ними ризики; його взаємовідносини з господарюючими суб'єктами.

Натомість, суб'єктами ризик-менеджменту, зазвичай, виступають особи, підрозділи банку або інша управлінська одиниця, що враховуючи певні інформаційні, трудові та фінансові ресурси використані при розробці та проведенні стратегії управління ризиками фінансової установи. За орієнтацією на функціональні обов'язки серед суб'єктів ризик-менеджменту виділяють:

- за участю в управлінні: наглядові органи і учасники;
- залежно від виконуваних функцій: виконавці та управлінці;
- за цільовою характеристикою: зацікавлені у виконанні особи, виконавці;
- зв'язку з банком: зовнішні, внутрішні. [Кльоба_2008]

Аналіз наукових праць та власні дослідження дозволили сформуванню особистий підхід до визначення кола суб'єктів банківського ризик-менеджменту, який відрізняється від загальноприйнятого тим, що як суб'єкти розглядаються не лише структурні підрозділи банку, але й інші особи, які прямо чи опосередковано впливають на управління банківськими ризиками (акціонери, наглядові органи тощо).

Проведення ризик-менеджменту банківської установи повинно забезпечуватися на всі структурних елементах – управлінському (правління, спостережна рада) до рівня, де приймаються та генеруються ймовірні ризики. На здійснення ризик-менеджменту повинні також впливати такі підрозділи банку, як: правління, спостережна рада, підрозділ ризик-менеджменту, бек-офіси та фронт-офіси (рис. 2.2). [Аксьонов, Антонюк_2012]

Рис. 2.2. Організаційне та функціональне забезпечення ризик-менеджменту в банках

Ефективність здійснення ризик-менеджменту перебуває у зв'язку зі швидкістю реакції на ринкові дисбаланси, економічне та фінансове середовище діяльності банку. Основою його мають бути прийоми і методи управління, що залежать від знання, вміння ефективно оцінювати ситуацію, що склалася, а також від можливості пошуку зручнішого виходу із конкретної ситуації. В банківському ризик-менеджменті готових рецептів не має і бути не може. Саме він вчить тому, як знаючи методи, прийоми, способи вирішення тих чи інших задач можна добитися суттєвого успіху в конкретній ситуації.

Ризик-менеджмент включає стратегію і тактику управління. Під стратегією управління розуміють напрями і способи використання засобів для досягнення поставлених цілей. Стратегія дозволяє зосередити зусилля на варіантах рішень, що не заперечують прийняту стратегію. Тактика – це конкретні методи та прийоми для досягнення поставлених цілей в конкретних умовах. Задачею

тактики управління є вибір найбільш оптимальних рішень та підходящих методів та прийомів управління в даній ситуації [1, с.41].

Варто виділити низку переваг ризик-менеджменту, зокрема: покращує фінансову стійкість та ефективність діяльності банківської установи; дозволяє оптимізувати використання ресурсів банку; сприяє уникненню фінансових несподіванок; сприяє підвищенню кваліфікації персоналу банку, знань, умінь та навичок при управлінні банківськими ризиками.

На нашу думку, варто розрізняти банківський ризик-менеджмент як на мікрорівні, так і на макрорівні. На макрорівні, тобто на рівні банківської системи загалом, базовими інструментами управління ризиками виступають: мінімальний розмір, структура та достатність капіталу, вимоги до звітності щодо фінансового стану та ризиків ведення банківського бізнесу. На рівні комерційних банків, також функціонують внутрішні елементи впливу на ризики, до яких належать: внутрішні моделі, оцінка та методи мінімізації ризиків, організаційна структура підрозділів ризик-менеджменту фінансових установ, кваліфікація персоналу.

Варто, при дослідженні методологічних основ банківського ризик-менеджменту, дотримуватися правил для прийняття рішень в умовах ризику, зокрема:

- 1) не потрібно ризикувати більшими коштами за рівень власного капіталу;
 - 2) необхідно пам'ятати про негативні результати ризиків;
 - 3) важливі рішення необхідно приймати тільки за відсутності сумнівів;
 - 4) не варто піддавати ризику велике заради малого;
 - 5) не потрібно думати, що є тільки одне рішення, оскільки, існують й інші
- [1, с. 292].

Так, при реалізації першого правила, перш ніж прийняти рішення про ризикову операцію, менеджер повинен визначити максимальний обсяг можливих збитків по кожному ризику, порівняти їх з обсягом капіталу, що вкладається, та співставити зі всіма власними фінансовими ресурсами. Реалізація другого правила вимагає, щоб менеджер вмів визначати наслідки

можливих збитків від ризику, ймовірність настання ризику і прийняв рішення про прийняття ризику під свою відповідальність, відмову від ризику або про передачу ризику третім особам. Реалізація інших правил означає, що в ситуації, для якої є на перший погляд лише одне рішення, потрібно спочатку спробувати знайти інші можливі рішення. При цьому при управлінні банківськими ризиками разом з математичним обрахунком рішень в умовах ризику, необхідно враховувати психологічні особливості працівників, що проявляються при прийнятті та реалізації ризикових рішень, зокрема: сумніви, самотійність, агресивність, невпевненість та ін. [Кузьмак_2011]

З урахуванням вищезазначеного, система управління ризиками банку має відповідати таким загальним вимогам:

- ризики повинні в повній мірі усвідомлюватися керівними органами банку;
- ризики повинні бути в рамках толерантності, що встановлена спостережною радою;
- рішення про прийняття певного рівня ризику повинні відповідати стратегічним прогнозам банку;
- рішення про взяття на себе ризику повинні бути чіткими й конкретними;
- прогнозована дохідність повинна компенсувати наявний ризик;
- розподіл капіталу повинен покривати ризики банку;
- стимули до результативності узгоджуватися з толерантністю до ризику.

Аналіз ризиків повинен охоплювати всі продукти, послуги та процеси банку і передбачати як якісну оцінку відповідних ризиків, так і, де можливо, оцінку їх кількісних параметрів. [Єпіфанов_т.1_2012_ст.49]

Так, ефективна система ризик-менеджменту фінансової установи має складатись з наступних компонентів: точки контролю (сукупності операцій банку, що виокремлюють ризик), система методів оцінки таких ризиків, їх планування, інструменти щодо обмеження та зниження, форми моніторингу та контролю за ризиками, організаційну структуру, що генерує роботу системи.

Система ризик-менеджменту повинна досягати вирішення базових завдань:

- покращення співвідношення ймовірних можливостей, розміру капіталу банку та ризиків;
- здійснювати комплексний підхід до оцінки та мінімізації ризиків;
- грамотно співвідносити ризики з можливостями досягнення значних результатів;
- підвищувати рівень керованості банківською установою завдяки створенню повної системи контролю.

Система управління ризиком в комерційному банку зазвичай складається з двох субсистем: керованої (об'єкт управління) та керівної (суб'єкт управління). [Кльоба_2008]

Все вищевикладене складає систему банківського ризик-менеджменту, отже, пропонуємо виділити основні її складові, зокрема: організаційну, інформаційну, аналітичну, управлінську підсистеми (рис 2.3.). [Кузьмак_2011]

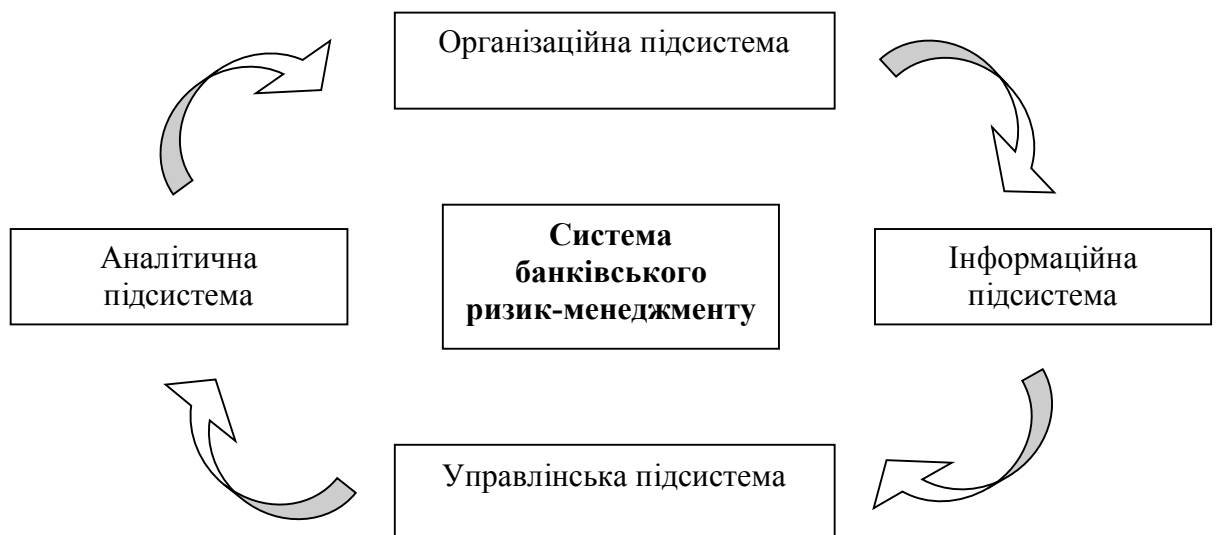

Рис. 2.3. Складові системи банківського ризик-менеджменту.

Організація ризик-менеджменту передбачає визначення органу управління ризиком або визначення структурних підрозділів, що відповідатимуть за управління певними ризиками. Тобто організаційна підсистема повинна будуватися так, щоб забезпечити оптимальний розподіл цілей та завдань між різними підрозділами банку та їх працівниками.

Важливим моментом в організації ризик-менеджменту є отримання інформації, яка є необхідною для прийняття того чи іншого рішення. На основі аналізу такої інформації та з урахуванням цілей ризику можна вірно визначити ймовірність настання події, а також виявити ступінь ризику. Процес управління може здійснюватися лише за умови наявності повної необхідної інформації, тобто він передбачає отримання, передачу, обробку та використання необхідної інформації. В ризик-менеджменті отримання надійної та достовірної інформації є важливим моментом, адже завдяки цьому приймаються рішення в умовах ризику. Крім того, необхідно відмітити, що недостатня або неякісна інформаційна база, яка використовується в процесі квантифікації банківських ризиків, може призвести до суб'єктивізму такої оцінки, а відповідно, до зниження ефективності всього подальшого процесу ризик-менеджменту. А якість інформаційної бази залежить від наступних факторів:

- рівень кваліфікації банківських працівників та менеджерів, ступінь їх підготовки до використання сучасних методів оцінки банківських ризиків;
- технічне та програмне забезпечення у банківській установі;
- можливість залучення до оцінки складних банківських ризиків кваліфікованих експертів.

Інформаційна підсистема ризик-менеджменту складається з різних видів інформації: статистичної, економічної, комерційної, фінансової та ін. Ядром системи управління інформаційними потоками може бути інформаційно-аналітична служба, яка збирає, аналізує та передає інформацію на різні щаблі управління.

Аналітична підсистема, на наше переконання, є одним з головних елементів системи банківського ризик-менеджменту. При цьому аналіз та оцінку ризиків здійснюють певні підрозділи, працівники або незалежні агентства, використовуючи велику кількість показників та методів оцінки в розрізі кожного з видів ризику та сукупного ризику. При цьому оцінку ризиків потрібно робити як якісну, так і кількісну.

Не менш важливою є управлінська підсистема, в якій використовуються методи управління, які детально будуть розглянуті нижче. Крім того, одним з найважливіших елементів даної підсистеми є ефективний контроль за діяльністю підрозділів та працівників, що дає змогу забезпечити ефективність ризик-менеджменту. [Кузьмак_2011]

Таким чином, ефективне управління ризиками є неодмінною складовою системи управління банківським бізнесом, на реалізацію якого постійно повинні виділятися фінансові та інтелектуальні ресурси банків. В умовах нестабільності економіки це завдання постало ще більш актуально.

Загалом проблемний стан банківської системи переконливо доводить, що здійснення ефективних заходів, які сприятимуть зміцненню економічної безпеки банківської системи потребують розроблення удосконалених підходів до управління ризиками. Існуючі методики управління банківськими ризиками виявилися у своїй більшості неадекватними масштабам загроз від реалізації ризиків та спричинили глибоку фінансову кризу останніх років. Саме тому формування ефективної системи ризик-менеджменту банків з чіткою процедурою управління ризиками є проблемою надзвичайно актуальною, вирішення якої потребує глибокого наукового опрацювання [Фалюта_2012].

2.2. Характеристика та аналіз основних етапів управління банківськими ризиками

Для успішного функціонування на ринку, що характеризується підвищеною ризиковістю, комерційні банки зобов'язані впроваджувати ефективні системи щодо управління ризиками, що сприятимуть у виявленні, оцінці, локалізації та контролю за ризиками. Рівень складності такої системи прямо пропорційний ризиковості банківської сфери. Дані системи потрібно створювати заздалегідь, адже втрати за їх відсутності значно більші витрат на їх впровадження.

Методологія ризик-менеджменту передбачає поетапність управлінського процесу. Виходячи з цього, ми переконані, що наявність чіткої структурованості зовсім не означає, що процес управління вичерпано. Швидше за все, головним принципом у даному випадку є циклічність, де кожна його фаза (етап) нерозривно пов'язані як функціонально, так і організаційно.

Так, у великих банках для посилення контролю за банківськими ризиками створюються комітети управління ризиками або спеціалізовані відділи, що діють за сприяння ради директорів. Їх завданням виступає збір, обробка та аналіз інформації, що надходить зі структурних підрозділів, її узагальнення та прогнозування можливих сценаріїв для врахування ризиків.

Зазначимо, що вітчизняні комерційні банки стикаються здебільшого з важко контрольованими зовнішніми ризиками, які потребують створення особливих систем безпеки, вартість яких досить висока. Тому, враховуючи той факт, що створити універсальну методику побудови таких систем неможливо, оскільки кожен банк по-своєму унікальний, орієнтований на власну ринкову нішу, можливості працівників, встановлені зв'язки з клієнтами та партнерами. Відпрацювати систему управління ризиками можна на базі наведеного алгоритму (рис. 2.4.). [Д'яконова_2008]

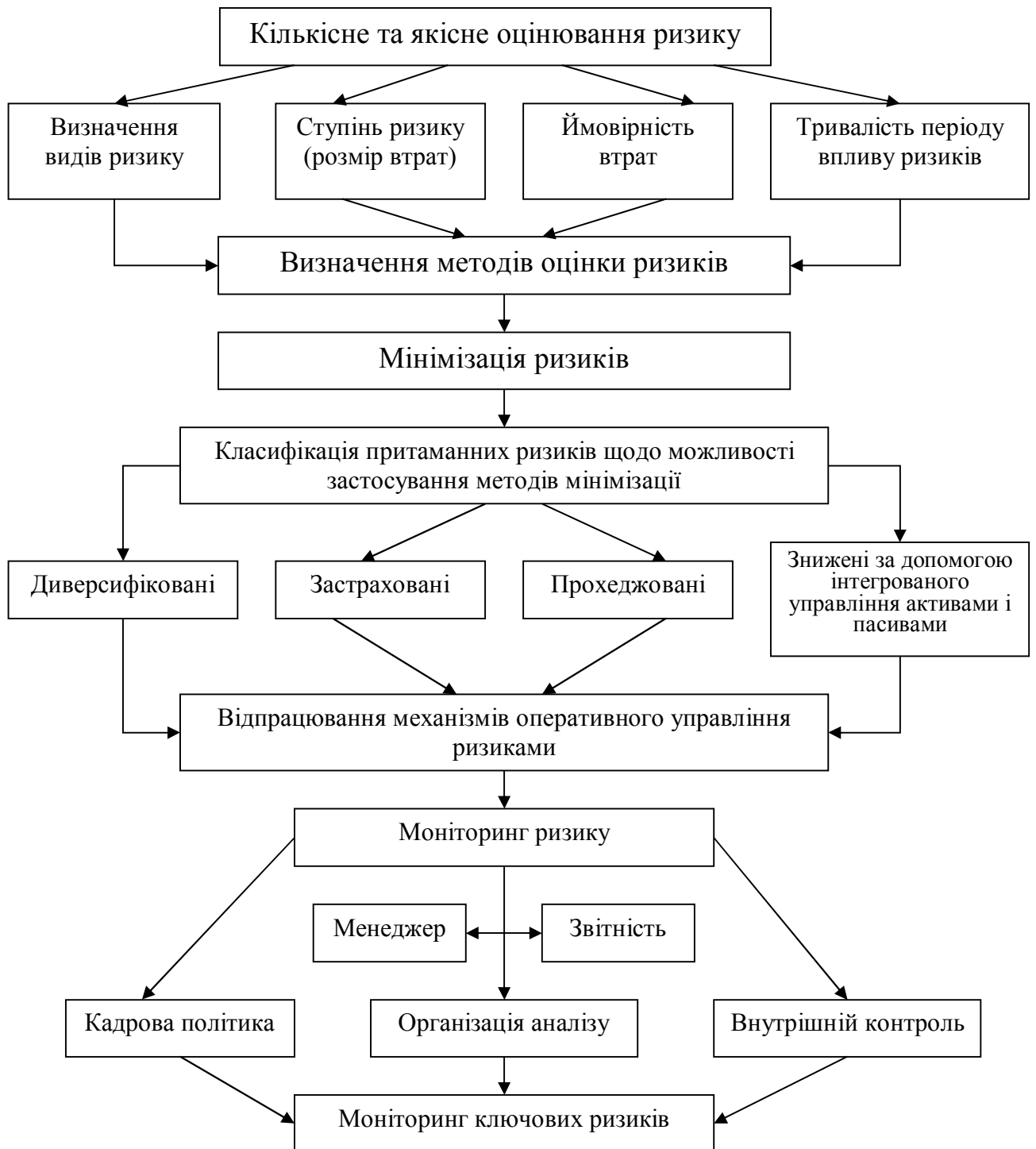

Рис. 2.4. Система управління банківськими ризиками

У 2004 році Національний банк України запроваджує порівняно новий комплексний підхід до контролю за комерційними банками, що зазначений у методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках та системи оцінки ризиків [2; 3]. Суть підходу вбачається у складанні та впровадженні будь-яким банком системи ризик-менеджменту, що повинна сприяти комплексному управлінню всіма

ймовірними ризиками та забезпеченню балансування між доходом та ризиковістю.

Національний банк уповноважує нести відповідальність за розроблення і впровадження комплексної системи ризик-менеджменту банку правління та спостережну раду, а також рекомендує створювати на рівні вищого керівництва певні профільні комітети; запрошувати для консультування незалежних експертів, з метою побудови систем внутрішнього контролю. Запропоновані зміни в організаційній структурі повинні виконуватися при залученні внутрішніх аудиторів та консультантів, а також зовнішніх аудиторів задля перевірки ефективності внутрішнього контролю.

Вірна робота системи управління ризиками досягається завдяки незалежності від певних фахівців банку та прийняття ними ризиків, а також додержанням принципів, що сприяють корпоративному управлінню, схвалених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Комплексна система управління ризиками повинна передбачати також розробку внутрішньобанківських нормативних документів, в яких необхідно відображати: місію банківської установи; цілі та стратегію банку, що передбачає управління ризиками; політику управління певними видами ризиків та бізнес-плани їх застосування; регламентуючі документи територіальних підрозділів та посадові інструкції.

Враховуючи складне становище на ринку диференційовані структури банків, кожна установа повинна створити власну програму управління ризиками, відповідно виникаючих потреб. Так, великий банк, що функціонує в різних географічних регіонах, виконує складніші операції, повинен мати досконалішу та розвиненішу систему управління ризиками [Просович, Процак_2010].

З урахуванням вищевикладеного, ми вважаємо, що у процесі управління ризиками банку необхідно виділяти п'ять основних етапів: виявлення (ідентифікація) ризику; вимірювання (аналіз та оцінювання) ризику; рішення про прийняття або відмову від ризику; заходи, що сприяють мінімізації ризику;

моніторинг (контроль) сукупного ризику та позиції за різними його видами (рис. 2.5.).

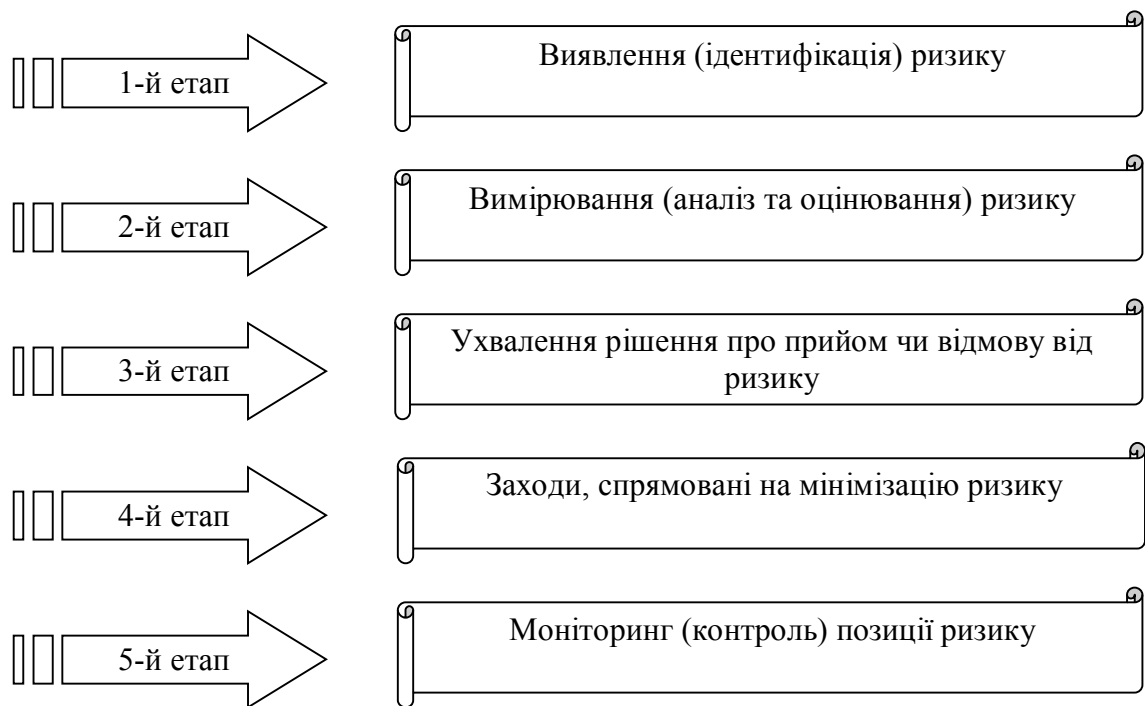

Рис. 2.5. Етапи процесу управління ризиками банку

Вичерпна ідентифікація ризику являє собою вміння виокремити ризик – зрозуміти та прийняти ймовірну ризиковість нових контрактів банку, а також прогнозних ризиків, що з’являються при потенційних загрозах банківського бізнесу. Ідентифікація ризику повинна діяти на постійній безперервній основі, та охоплювати як окремі операції, так банківську сферу в цілому. При виявленні ризиків потрібно в повній мірі досліджувати всі їх. Обов’язки з ідентифікації можливих ризиків повинні покладатися не лише на виконавців певних операцій банку, а й на його керівництво.

Так, базовим компонентом етапу виявлення банківських ризиків (рис. 2.6.) виступає складена інформаційна система та вірно та в повній мірі обґрунтована класифікація. Важливим елементом ідентифікації ризиків є комплексна інформаційна система, мета якої полягає у зборі та повній обробці наявної інформації. Отже, процес ідентифікації є складною компонентою ризик-менеджменту, що вимагає від уповноважених осіб наполегливої праці, тому,

невірним є визначати ідентифікацію лише з погляду класифікації ризиків.
[Тимків_2008]

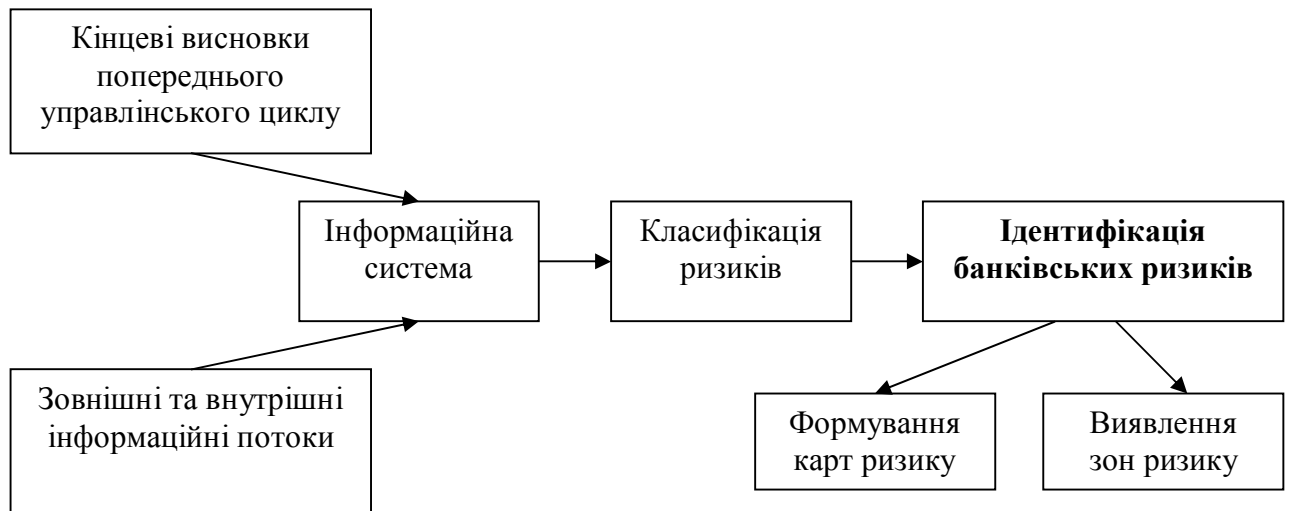

Рис. 2.6. Передумови та складові ідентифікації банківських ризиків.

Значну роль у процесі управління ризиками відіграє повне вимірювання їхнього рівня, що забезпечується завдяки аналізу, направленому на надходження потрібної інформації про об'єкт ризику, його види, властивості та структуру. Рівень ризику необхідно оцінювати втратами, що ймовірно виникнуть внаслідок ризикових подій та довжиною періоду їх впливу. Здійснене дослідження продемонструвало, що систему оцінювання ризиків потрібно створити завчасно, оскільки ймовірні збитки за її відсутності сильно перевищують кошти, затрачені на її запровадження.

Третім елементом системи управління ризиками виступає прийняття рішення щодо прийому або відмову від ризику банківською установою. Таке продумане рішення є неможливим при пропусценні попередніх етапів, оскільки в такому випадку ризик прийматиметься без повної оцінки його величини, що ймовірно призведе до негативних результатів. Схема ухвалення управлінських рішень в обов'язковому порядку повинно ґрунтуватися на адекватному оцінюванні ризиків та співвідношенні з особливостями ведення банківського бізнесу. Даний етап особливим чином здійснює вплив на безпеку фінансової та економічної стабільності кожної окремої банківської установи.

Приймаючи рішення щодо прийняття ризику, фінансова установа має здійснювати певні заходи задля його мінімізації. Вони можуть значно

відрізнятися, що спричинене великою кількістю різновидів ризиків та специфіки управління ними. Однак, незалежно від особливостей ризику, методи його мінімізації поділяють на такі компоненти: зниження, обмеження та передавання ризику. Зниження рівня ризику здійснюється, шляхом приймання застави чи поручительства, обмеження – завдяки введенню лімітів, а передавання – шляхом страхування. Також як складову управління банківські установи можуть відмовлятися від здійснення операцій, що передбачають підвищений рівень ризику – це метод «уникнення ризику».

На п'ятому етапі процесу управління ймовірними ризиками здійснюється моніторинг позиції ризику. Відтак, банківські установи повинні завжди моніторити ризикову ситуацію, з метою безперервного спостереження за зміною величини ризиків та зменшення можливих негативних впливів. Зазвичай моніторинг має проводитися зважаючи на інформаційні звіти підрозділів банку та певних посадових осіб, також визначальним є зовнішній та внутрішній аудит. Звіти результатів моніторингу неодмінно повинні своєчасно передаватися відповідальним посадовим особам [Фалюта_2012].

Отже, послідовна схема діяльності внутрішнього фінансового моніторингу банківської установи виходить із складення та керування системою, що передбачає оцінку рівнів ризику та вичерпної інформації про клієнтів, контрагентів та засновників. (рис. 2.7.). [Діденко_2012]

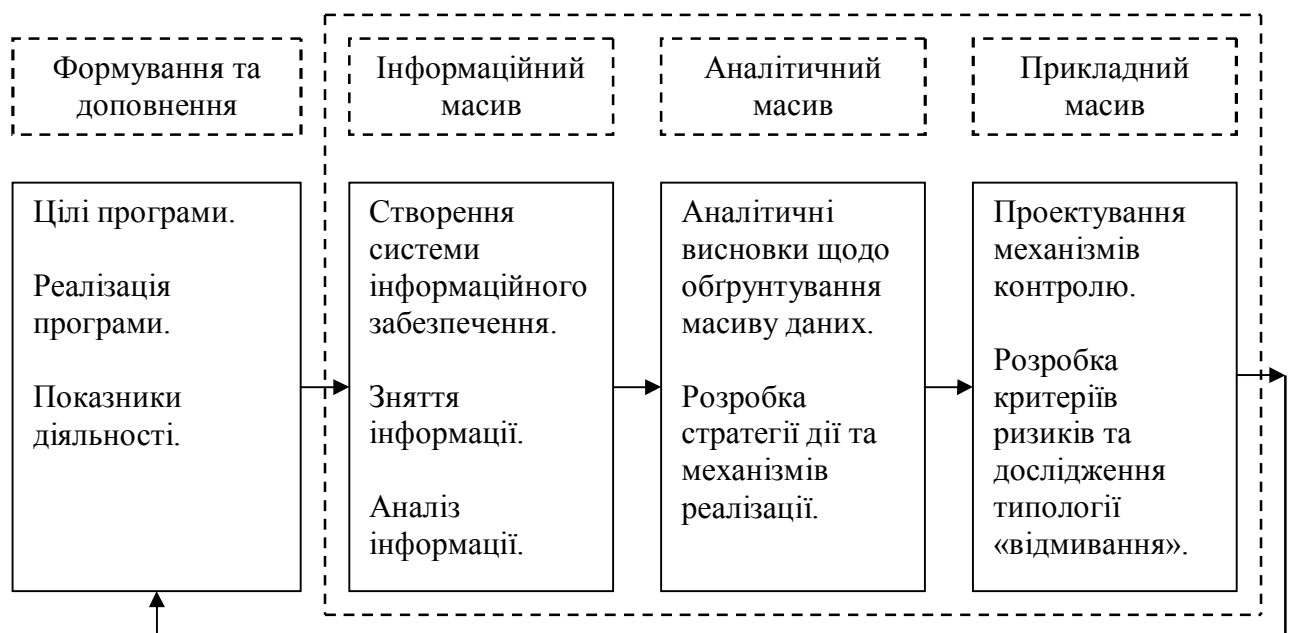

Рис. 2.7. Логічна схема фінансового моніторингу в банку

З метою формування ефективної системи фінансового моніторингу банківської установи важливим є формування плану діяльності у сфері банківського бізнесу в системі ризик-орієнтованих елементів, якою є новітня парадигма управління – менеджмент, що базується на оцінці ризиків. [Діденко_2012]

Використання наведених етапів управління ризиками на практиці сприяє вчасному виявленню, оцінці та зниженні чи недопущенні певних видів ризиків банківського середовища. Однак, виділення самих тільки етапів є недостатнім, також потрібні кваліфіковані спеціалісти, які зможуть ефективно управляти ризиками зважаючи на складність здійснення банківської діяльності.

З метою формування ефективної системи управління ризиками, кожен банк повинен розробити власну концепцію, яка б враховувала основні види ризиків та особливості їх прояву. Концепція управління ризиками повинна регулювати процес виявлення, оцінки та контролю усіх видів ризиків на всіх етапах організації. Управління ризиками передбачає також прийняття здійснення заходів, що спрямовані на мінімізацію, уникнення, зменшення впливу та прийняття ризику. [Фалюта_2012].

2.3. Практичне застосування методів управління ризиками банківських операцій

Управління ризиками здійснюється за допомогою різноманітних інструментів, зокрема, лімітування, резервування, страхування, диверсифікації тощо [5]. Використання окремих інструментів зменшення певного ризику може привести до появи або збільшення інших, тому набуває значення вимога відсутності суперечності.

Система ризик-менеджменту має бути економічною, тобто витрати на її створення, впровадження та функціонування не повинні перевищувати тих втрат від настання ризикованих подій, яких вона дає змогу уникнути. Для забезпечення цієї вимоги система ризик-менеджменту має створюватись так, щоб органічно вписуватись в організаційну, фінансову та інші види діяльності банку, використовувати те інформаційне та програмне забезпечення, яке вже працює в банку, додаючи до нього окремі аналітичні модулі.

Комерційний банк функціонує у складному динамічному середовищі, яке вимагає постійних змін у діяльності, впровадження нових продуктів та сучасних технологій, тому побудована система ризик-менеджменту має бути універсальною, тобто ефективно діючою за різних умов, такою, що дає можливість враховувати додаткові ризики та інструменти управління ними.

Гармонійність структури економічних систем забезпечує їх ефективність та життєздатність [9], тому при побудові структурних моделей використовується принцип «золотого перерізу».

Враховуючи те, що в банківських установах система ризик-менеджменту сприяє надійності його функціонування, то базовим завданням моделювання її процесів виступає визначення сутності побудови ефективної структури управління в умовах невизначеності. Так, процес моделювання структури життєздатної системи налічує п'ять базових етапів (рис. 2.8.).

Рис. 2.8. Концепція моделювання системи ризик-менеджменту банку

Розглянемо детальніше сутність зображених на рисунку етапів побудови моделі системи ризик-менеджменту банківської установи.

Враховуючи те, що ризики виступають наслідком прийняття рішень стосовно діяльності в середовищі невизначеності [5], то на першому етапі потрібно визначити модель структури діяльності та модель структури ризиків, що спричинені цією діяльністю. При цьому необхідно виділяти підсистеми управління, що оформляються у формі моделі організаційної структури.

Другий етап передбачає поєднання складених структурних моделей з принципом універсальності, що означає використання пропорцій золотого перерізу [14]. Отримані моделі дають змогу розраховувати інтегральні показники, що характеризують діяльність банку, зокрема показники ризикованості та життєздатності.

На третьому етапі проводиться поєднання структури діяльності зі структурою ризиків, що дозволяє здійснювати імітаційне моделювання залежності змін у компонентах ризиків від диверсифікації діяльності та від різних оцінок певних ризиків, структурувати ймовірні ризики за ступенем їхнього впливу на банківську установу, з використанням статистичних методів обробки даних.

Наступний етап сприяє досягненню синтезу процесу управління ризиками при використанні певних інформаційно-організаційних моделей-карток продукту [16], що виконують вимоги теорії управління проектами [17] та аспектів управління в життєздатних системах економіки.

П'ятий етап являє собою синтез створених методів у цілісну інформаційно-аналітичну систему контролю за ризиками банківського середовища. [Марковський]

Відтак, проведені Агентством фінансових ініціатив наукові розробки на тему: «Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України» підтверджують необхідність побудови систем ризик-менеджменту [7]. З огляду на результати якого можна стверджувати, що більшість фінансових установ розглядають систему ризик-менеджменту з погляду трьох компонентів:

- певний комплекс процедур, регламентів, лімітів, входить до загальної системи менеджменту банку;
- складання економіко-математичних моделей, дозволяє у числовому значенні аналізувати та оцінювати ризиковість банківського сегменту ринку;
- прикладне програмне забезпечення, створене за економіко-математичними моделями сприяє оптимізації ризиків банку.

Зазначені положення підтримують 92% банківських установ, і тільки 8% вважають, що система ризик-менеджменту повинна передбачати лише сукупність регламентів, лімітів та процедур. Так, у 74% респондентів наявний незалежний підрозділ управління ризиками, у 26% – він відсутній. У найбільших банків присутній відділ управління ризиками, а всі невеликі банки, що потрапили у вибірку, функціонують без належного підрозділу.

Одним з актуальних питань сучасного банківського ризик-менеджменту в світі є питання про наявність та тип системи інтегральної оцінки ризику. Дослідження в українських банках вказує на суттєве відставання в організації систем ризик-менеджменту. Так, переважна більшість банків (80%) використовує системи ризик-менеджменту, за яких ризики оцінюються окремо за кожною категорією. Експерти з цих банків вказують на відсутність потреби в інтегральній оцінці ризиків банку. В кращому випадку вони планують впровадження інтегральної системи оцінки ризиків у майбутньому. Причиною даної ситуації є неповне розуміння функцій відділів ризик-менеджменту, частково обумовлене невисоким рівнем розвиненості фінансової системи в цілому. [Швець_2008]

Аналіз рівня розвитку українських систем управління ризиками демонструє його різний ступінь: найбільші і великі банки використовують новітні технології, сучасні підходи щодо організації ризик-менеджменту, малі і середні банківські установи частіше формують свою діяльність у цій сфері дотримуючись лише мінімально необхідних компонентів. Таку тенденцію демонструють зазначені приклади організації системи управління ризиками у різних банках України (табл. 2.1). [Брутян, Салип]

Таблиця 2.1

Порівняльний аналіз організації системи ризик-менеджменту в українських банках

Банк	Профільні комітети, задіяні в процесі ризик-менеджменту	Організаційна одиниця, що відповідає за управління ризиками	Ризики, що ідентифікуються	Специфічні методи оцінки

ПАТ «ПриватБанк»	Кредитний комітет, комітет з безпеки, стратегічний комітет	Напрямок «Фінанси і ризики», до складу входять Департамент фінансових ризиків, департамент контролю ризиків, Аналітичний центр ризик-менеджменту	Кредитний, ринковий (процентний та валютний), географічний, ліквідності, операційний, юридичний	Розриви ліквідності, процентні розриви, коефіцієнтний аналіз
ПАТ «Ощадбанк»	Комітет з управління активами та пасивами, кредитний комітет, КУАП регіонів	Департамент ризиків, що включає управління ринкових ризиків та управління кредитних ризиків	Операційний, кредитний, ринковий (ліквідності, процентний, валютний, цінний)	Бек-тестування, стрес-тестування, розриви ліквідності, процентні розриви
ПАТ «А-БАНК»	Комітет з управління активами та пасивами, кредитні комітети	Відділ планування та банківських ризиків	Кредитний, ліквідності, валютний, ринковий, процентний, операційний, репутації, юридичний, стратегічний	Розриви ліквідності, стрес-сценарії

Безпосередній аналіз діяльності банківської системи України та факторів зовнішнього середовища з точки зору ризик-менеджменту дозволяє констатувати зменшення рівня реалізованих ризиків системи банків і стабілізацію ринкових факторів (курсів валют, процентних ставок, індексів). Безперечно, такий стан речей пояснюється передусім не стільки підвищенням якості управління ризиками в банках, скільки загальною стабілізацією економічних процесів і початком формування цивілізованого ринку фінансових послуг в Україні. [Брутян, Салип]

Найчастіше у банківській практиці зустрічаються такі методи зниження кредитного ризику: оцінювання кредитоспроможності позичальника, врахує бальну оцінку позичальника, що визначає рейтинг клієнта; зменшення кількості кредитних коштів, що надаються одному позичальнику; страхування виданих кредитів, при якому витрати на страхування перекладаються на позичальника; залучення високого рівня забезпечення кредиту.

У зв'язку з цим, наведені методи зниження кредитного ризику можна згрупувати у внутрішні та зовнішні (рис. 2.9). [Єлейко, Сідак_2011]

Рис. 2.9. Способи захисту і зниження ступеня кредитного ризику

Система управління ризиком ліквідності банківських установ складається з трьох компонентів: щоденне, поточне та довгострокове управління ліквідністю. Управління миттєвою ліквідністю проводиться казначейством банку за допомогою проведення аналізу залишків коштів на кореспондентських рахунках на початок дня, даних про надходження та відтік коштів, інформації щодо руху грошей на клієнтських рахунках. Поточна ліквідність регулюється підрозділом ризик-менеджменту за допомогою визначення потреби ліквідних коштів методом джерел і використання їх, що полягає у оцінюванні величини розриву ліквідності протягом досліджуваного періоду, що є різницею між прогнозованими надходженнями і очікуваними відтоками. Довгострокова ліквідність регулюється методом ресурсного розриву (оцінка рівня відхилень структури активів від структури пасивів) [3, с. 67]. [Піджарко_2010]

Для управління процентним ризиком варто використовувати наступні інструменти: видача кредитів з плаваючою процентною ставкою, що дозволить банку вносити відповідні зміни до розміру процентної ставки за виданими кредитами, відповідно до коливань ринкових процентних ставок; узгодження активів і пасивів за строками їх повернення; термінові угоди; страхування процентного ризику; процентні свопи; процентні ф'ючерсні контракти. [Орлова, Нестеренко_2012]

Типова програма управління операційним ризиком, що зосереджена на наданні допомоги організації в набутті операційної цілісності та в досягненні цілей, як правило, охоплює широкий спектр діяльності, у тому числі:

- визначення сфери операційного ризик-менеджменту;
- визначення категорій операційних ризиків, їх пріоритетності та відображення даних ризиків поряд з бізнес-процесами для вивчення їх впливу;
- розробка і впровадження необхідних функцій і обов'язків, звітності;
- робота по закріпленню кожного ризику за конкретним підрозділом ланки бізнесу (центрами відповідальності);
- надання допомоги підрозділам ланки бізнесу щодо виявлення операційних ризиків та впровадження необхідного контролю;
- впровадження необхідних заходів, методів та інструментів.

Сучасні складні системи управління операційним ризиком вимагають застосування прогностичних моделей ризику, що дадуть можливість керівникам отримувати важливу інформацію для прийняття стратегічних рішень. [Геделевич_2012]

Для ефективнішого управління ринковим ризиком доцільно: проводити підготовку правильних даних і ефективних методик (розрахунок ризикової вартості (VaR), стрес-тестування); використовувати бек-тестування з метою порівняльної характеристики зроблених припущень з наявними результатами оцінок. [Методичні рекомендації НБУ]

Також, на сьогодні має місце нагальна потреба у розробці моделі організації системи управління валютним ризиком банків, яка б враховувала

особливості та специфіку окремого комерційного банку, використовуваним ним методи управління та адаптований до них інструментарій, що приносить максимальну ефективність від запроваджених заходів (рис. 2.10.).

Рис. 2.10. Модель організації системи управління валютними ризиками комерційних банків

На практиці використовується зазвичай наступний інструментарій управління валютними ризиками комерційних банків:

- VAR (Value at risk) – методика призначена для вимірювання валютних ринкових ризиків негативної переоцінки відкритих валютних позицій у банку (в умовах відсутності глобальних стресів на валютному ринку) і може використовуватися при управлінні ринковими валютними ризиками;

- Stress-testing – моделювання ризикової поведінки, за якої визначається ступінь стійкості за заданих умов;

- Hedging – метод впливу на склад активів та зобов'язань щодо обмеження ризику або створення заходів захисту від нього за допомогою укладення додаткових контрактів;

- Limit – механізм лімітування концентрації валютних ризиків використовується зазвичай за тими їх видами, які виходять за межі допустимого рівня, тобто за операціями, які здійснюються в зоні критичного чи катастрофічного ризику;

- FTA (Fault Tree Analysis) – аналіз дерева помилок – експертна методика аналізу ризиків у їх взаємозв'язку та можливості виникнення ефекту «доміно»;

- FMECA (Failure Mode Effect and Cause Analysis) – перехресний аналіз помилок та їх причин – аналітична методика попередження ризиків;

- ETA (Event Tree Analysis) – аналіз дерева взаємопов'язаних подій – методика аналізу можливих сценаріїв, що виникають при одних і тих самих обставинах, але які по різному управляються та призводять до різних наслідків;

- SWIFT (Structured what-if technique) – структурований аналіз сценаріїв, один з методів мозкового штурму сценаріїв, при якому одна група експертів ставить запитання, а інша – шукає відповіді.

Стратегія управління ризиками повинна бути підкріплена наявністю інтегрованої, комплексної системи управління ризиками, що включає в себе визначення необхідних обов'язків і функцій, що охоплює усі ризики.

[Пуш_2012]

Не менш важливим у сучасній банківській діяльності є юридичний ризик, найбільше негативні наслідки якого виникають через недостатнє розуміння діючого законодавства або його неоднозначне тлумачення, що може відрізнятись від тлумачення законодавчих актів органами банківського нагляду чи іншими уповноваженими органами; зміни у чинному законодавстві; впровадження нових банківських продуктів та бізнес-практик; встановлення нових ділових або клієнтських відносин; істотні зміни у характері ділових або клієнтських відносин. Так, ефективне управління юридичним ризиком передбачає дотримання певних (рис. 2.11). [Страханчук_2006]

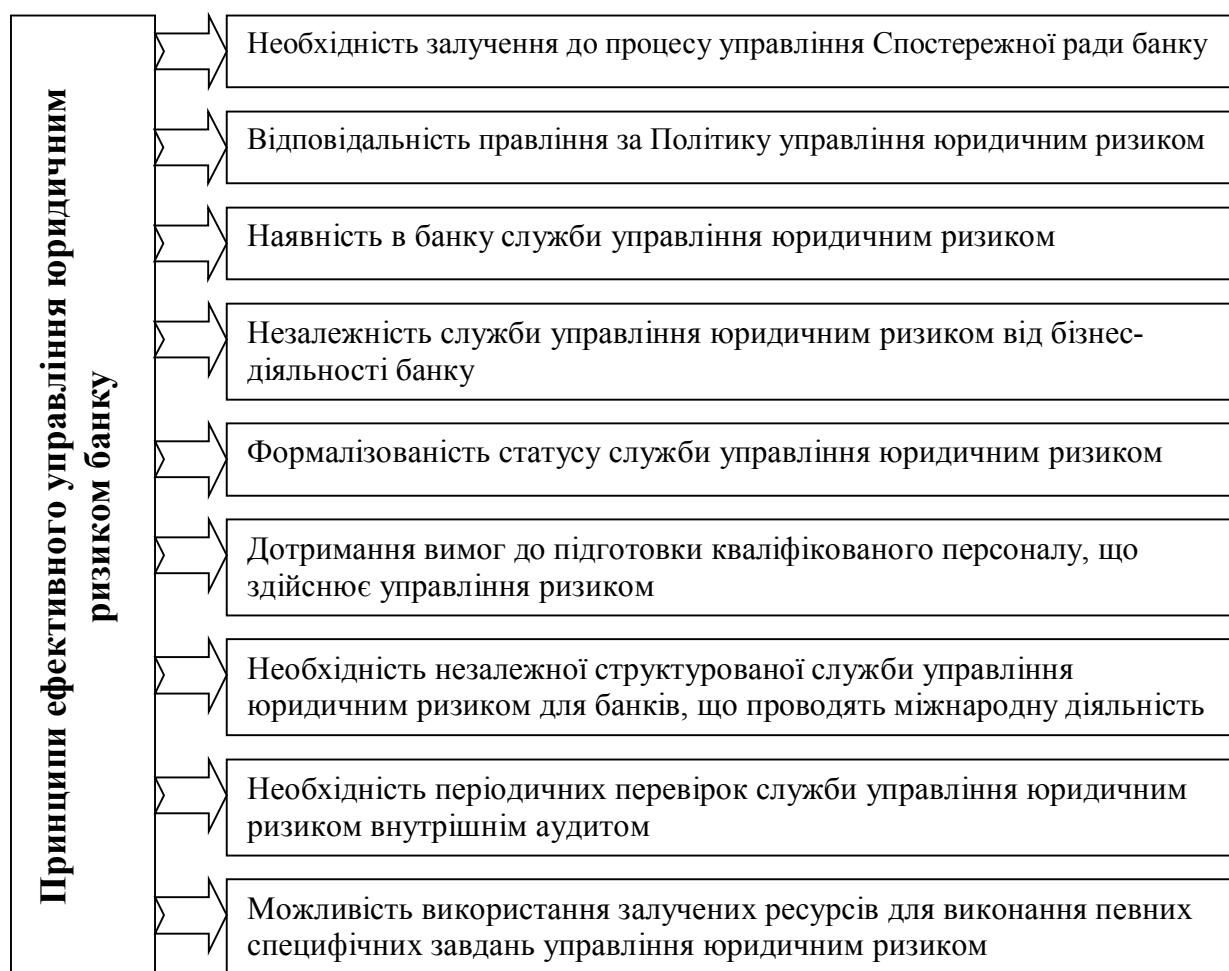

Рис. 2.11. Основні принципи ефективного управління юридичним банківським ризиком

Дослідження підтверджують, що для покращення управління цим видом ризику, є потреба створити в банку службу управління юридичним ризиком, забезпечену адекватними людськими та фінансовими ресурсами. Служба

управління юридичним ризиком у банку повинна бути визначена, як незалежна служба з ідентифікації, контролю, проведення моніторингу юридичного ризику, звітування та надання рекомендацій щодо юридичного ризику.

Система управління стратегічним ризиком банку повинна включати:

- процес стратегічного планування, що враховує характер ризиків банку та потенційну дохідність від операцій, які наражають банк на ризик;
- оцінку нових стратегічних ініціатив порівняно з діючим стратегічним планом і наступний моніторинг виконання поставлених завдань або змін, що сприяють перегляду нової ініціативи або наявного стратегічного плану.

Також для підвищення ефективності управління стратегічним ризиком рекомендується додаткове розроблення аналітичного процесу, схожого на процес SWOT для визначення економічних загроз для банку.

Ефективне управління ризиком репутації повинно включати такі компоненти: моніторинг частки ринку, яку займає банк та його філіали; адекватний облік результатів перевірок державних органів та аудиторських компаній; постійне вдосконалення сервісу обслуговування; дотримання внутрішньої дисципліни працівниками банку; здійснення контролю за репутацією клієнтів; постійний аналіз перспектив розширення банківських продуктів і послуг [Чорна О.Є., Філатов Б.Г._2011].

Банки України стикаються не тільки з основними дев'ятьма категоріями ризиків, а здебільшого й з важко контрольованими «нетрадиційними» ризиками банківського середовища. Тому, ми пропонуємо при боротьбі з ризиками, використовувати модель управління ризиками (рис. 2.12).

Описане в моделі функціонування ризик-менеджменту у рамках комерційного банку буде забезпечувати максимальну ефективність управління враховуючи фактори ризиковості, що впливають як позитивно, так і негативно на досягнення мети діяльності банку. Важливим аспектом, при цьому, виступає досягнення фінансової стабільності комерційного банку, захист та приріст доходу його акціонерів.

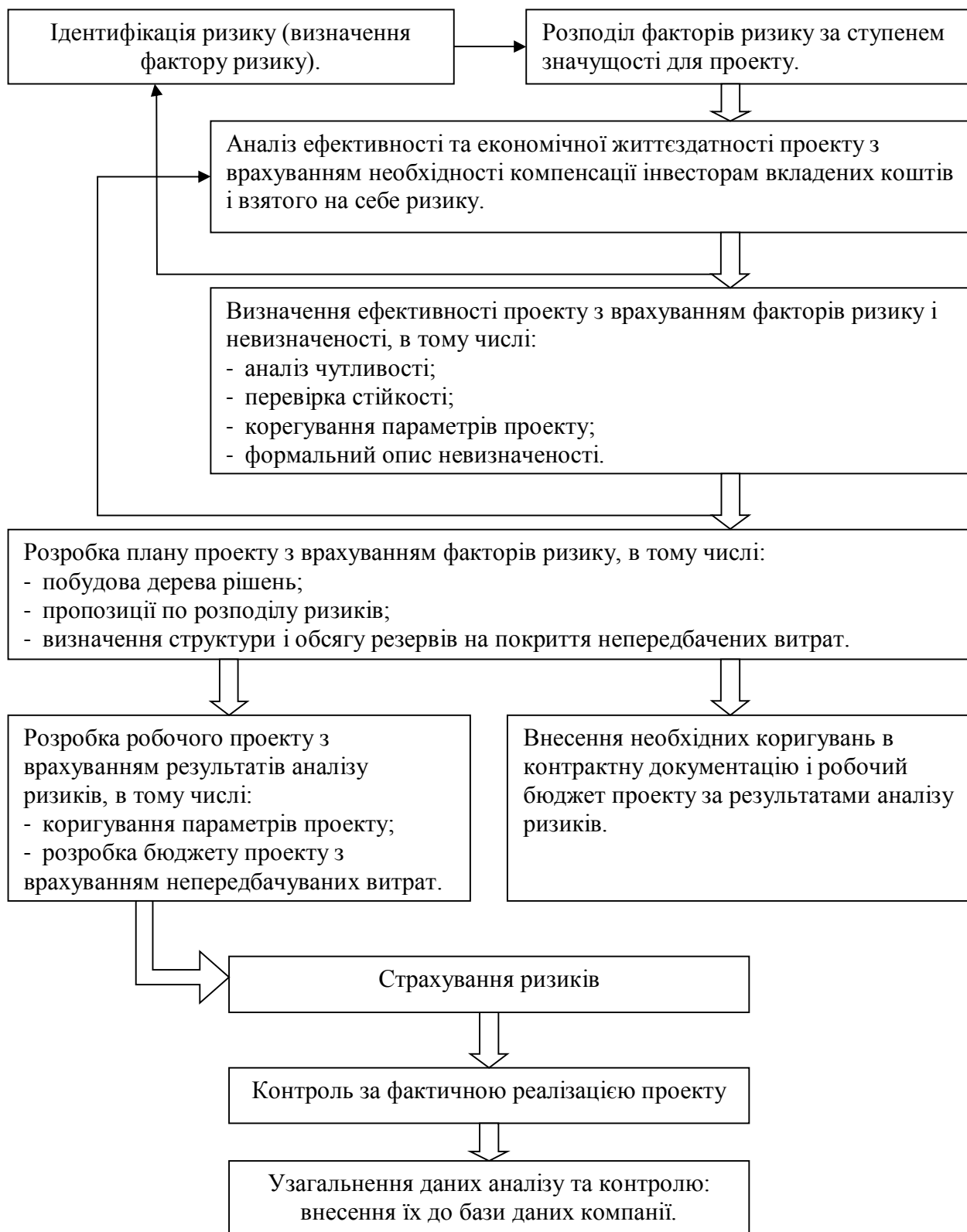

Рис. 2.12. Модель управління ризиками банківської установи

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Отже, на сучасному етапі розвитку банківські установи стикаються з різними видами ризиків, які необхідно швидко ідентифікувати і вжити заходів для зниження негативних наслідків їхнього впливу. Сьогодні збільшується кількість та посилюється інтенсивність дії банківських ризиків. З огляду на це, управляти ними доцільно системно, виділивши стратегічні, тактичні та оперативні методи впливу.

Формуючи систему заходів нейтралізації банківських ризиків, треба враховувати можливості й загрози функціонування банків на фінансовому ринку, сильні та слабкі позиції, а також особливості завдань управління банківською діяльністю. Виокремлення підсистеми стратегічного, тактичного та оперативного управління ризиками дасть змогу спрямувати управлінську діяльність на забезпечення фінансової стійкості банку як на поточний період, так і на перспективу, а отже, сприятиме підвищенню його конкурентоспроможності на ринку. [Партин, Пуцько_2011]

Вітчизняні банківські установи проблему впровадження ефективних систем управління ризиками потребує вирішення, з урахуванням зарубіжного досвіду. Створення універсальної методики таких систем неможливе, адже кожний окремий банк, орієнтується на власну частку ринку, потенціал своїх працівників та клієнтів. Необдумане копіювання хорошої моделі управління ризиком, що створена певним банком, ймовірно зумовить лише негативні наслідки.

Відтак, процес ризик-менеджменту в банківських установах необхідно побудувати так, щоб він охоплював всі структурні підрозділи – від найвищого керівництва банку (спостережної ради та правління) до рівня безпосереднього прийняття або генерування ризиків.

Проаналізувавши визначення ризик-менеджменту, та, зробивши аналіз ризиків у банківській діяльності, ми пропонуємо такий процес управління ризиками, який складається з наступних етапів: кількісне оцінювання рівня ризику; етап мінімізації ризику; етап моніторингу.

Основними прийомами управління ризиками є їх уникнення, зниження, передача та утримання кризових ситуацій. Банк має забезпечити наявність процедур та заходів щодо попередження стресових ситуацій, викликаних внутрішніми причинами. У Банку повинен здійснюватись моніторинг ризиків задля сприяння ефективному та надійному взаємозв'язку загальних параметрів його ризиків та капіталом, фінансовими ресурсами та результатами (надходженнями) внаслідок відповідних механізмів контролю.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ НИМИ

3.1. Проблеми мінімізації ризиків комерційними банками та методи їх вдосконалення

Проблеми виникнення та мінімізації ризиків банківських установ стає дедалі актуальнішою для країн, що розвиваються, в тому числі і для України. Сучасний стан економіки держави нерозривно пов'язаний з розширенням та посиленням ролі ринкових принципів господарювання, що значно збільшує рівень конкуренції та невизначеності. Для ефективної діяльності у зазначених умовах, керівникам фінансових установ необхідно запроваджувати новітні технології, ухвалювати нетрадиційні рішення, що підвищує рівень ймовірних ризиків банківського середовища.

В Україні сьогодні ризик здійснює вплив майже на всі процеси, що здійснюються в політичній, економічній та банківській сферах. Зазначимо, що проблеми невизначеності діяльності наявні як у певного комерційного банку, так банківської системи загалом.

Характеризуючи сучасний менеджмент українських банків, слід відзначити, що деякі елементи управління зазнали значних змін протягом останнього десятиліття, хоча інші ще функціонують у старих форматах та за старими правилами. Але деякі управлінські функції зникли з загальної системи менеджменту через їхню неефективність.

Водночас з'являються нові, необхідні для стабільної діяльності банку елементи: система управління банківськими ризиками (ризик-менеджмент), інформаційно-комп'ютерні системи, система маркетингу тощо. На сьогодні проблема керування ризиковою діяльністю фінансових установ залишається актуальною. Як свідчить практика, частка ризикованості ведення банківського бізнесу дедалі зростатиме. Щоб цього уникнути потрібно чітко визначити рекомендації щодо управління ризиками банку.

Аналіз сучасної діяльності банківського сектору України демонструє, що значна частка банків ще не готові формувати механізм управління ризиками, який сприятиме дотриманню передбачених вимог. Систематичне зменшення прибутків банківського бізнесу, що спостерігається останніми роками відбувається внаслідок не лише негативних впливів макросередовища, але й низького рівня уваги фінансових установ до необхідних на сьогодні компонентів мінімізації ризиків. [Болдирєв_2008]

Наявні системи ризик-менеджменту в українських комерційних банках переслідують певну мету, тому в кожному з них така система побудована з урахуванням конкретних особливостей (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Цільове спрямування ризик-менеджменту вітчизняних банків

Назва банку	Мета ризик-менеджменту
«Універсал банк»	оптимізація дохідності певних груп активів та вартості пасивів при здійсненні контролю над розмірами ризиків
«ПриватБанк»	упередження виникнення та впровадження системи раннього реагування на ризики, притаманні діяльності банку; оптимізація ризиків, що виникають у процесі діяльності банку, шляхом забезпечення контролю за основними ризиками банків холдингу, формування адекватних резервів та їх покриття, розробка методології з ідентифікації, оцінки, вимірювання і контролю основного з банківських ризиків – кредитного
«Родовід Банк»	забезпечення стабільної, надійної, прибуткової діяльності банку на довгострокову перспективу, запобігання втраті капіталу через кредитний ризик, удосконалення системи управління ризиками з урахуванням нормативно-правових актів, зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на діяльність банку
«БМ Банк»	забезпечення належного рівня толерантності в прийнятті кредитних ризиків, за одночасного задоволення очікувань клієнтів та учасників (акціонерів), а також виконання пріоритетних завдань, поставлених правлінням
«Промінвестбанк»	налагодження ефективної системи управління кредитними ризиками; мінімізація втрат, пов'язаних із прове днями кредитних (активних) операцій; забезпечення врахування кредитних ризиків при прийнятті управлінських рішень; уніфікація процедур управління кредитними ризиками в усіх структурних підрозділах банку
«Альфа-Банк»	підвищення якості активів; організація оптимальних стандартів кредитування та формування диверсифікованої структури кредитного портфеля; обмеження

	активних операцій за строками кредитування з урахуванням типу забезпечення і цілей кредитування; формування достатнього обсягу страхового резерву; розпізнавання і управління проблемними кредитами; оптимізація кредитного процесу
«ІНГ Банк Україна»	збільшення банківської норми дохідності, скоригованої на ризик шляхом підтримання схильності до ризику в прийнятних межах

Особливість побудови системи ризик-менеджменту, скажімо, в «Універсал банку» полягає в його належності до Європейської фінансової групи (European Financial Group), яка в усіх своїх структурних підрозділах реалізовує стратегію управління ризиками відповідно до вимог і рекомендацій Базельського комітету. Тому, попри те, що українське законодавство не вимагає від банків обов'язкового дотримання вимог Базельського комітету повною мірою, «Універсал банк» реалізовує саме ці стандарти управління ризиками.

«Родовід Банк» розробив систему антикризового управління, яка включає регламент роботи банку в умовах кризового управління, комплекс заходів для запобігання ризику ліквідності, зменшення валютного, кредитного ризику з метою нейтралізації і зменшення впливу фінансової кризи на стабільну діяльність банку. Комплекс заходів зі зменшення впливу фінансової кризи в частині кредитного ризику передбачає: оформлення додаткового ліквідного забезпечення; перегляд наявних заставних дисконтів; перегляд, закриття лімітів на банкиконтрагенти; припинення спекулятивних операцій з купівлі-продажу цінних паперів, мораторій на придбання цінних паперів; припинення бланкового кредитування; скорочення наявних кредитних лімітів, лімітів повноважень, уведення мораторію на проведення кредитно-інвестиційних операцій у всій системі банку; упровадження схем лояльності до позичальників, у яких виникли фінансові труднощі.

З метою визначення основних принципів і методів організації та функціонування «Кредитпромбанку» на випадок кризових обставин, забезпечення його життєдіяльності та передбачення стресових ситуацій у ньому затверджений відповідний план дій на випадок кризових обставин.

За виникнення надзвичайних ситуацій співробітники «БМ Банку» керуються затвердженими Планом забезпечення безперервної діяльності та дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій в автоматизованих системах та Інструкцією про дії працівників ПАТ «БМ Банк» у надзвичайних ситуаціях». З метою зменшення впливу фінансової кризи «БМ Банком» було проведено такі заходи, які попередили та зменшили втрати в його корпоративному портфелі: підвищено вимоги до позичальників щодо забезпечення, процентних ставок, валют кредитування; зменшено тарифи обслуговування для корпоративних клієнтів; розроблено і впроваджено план заходів щодо роботи з проблемною заборгованістю. [Сидоренко_2012]

Таким чином, в комерційних банках України простежуються розбіжності цільового спрямування ризик-менеджменту, що спричиняє певні проблеми впровадження та наслідки недоотримання умов ризик-менеджменту (рис. 3.1). [Седлик_2011]

Рис. 3.1. Проблеми впровадження та наслідки недотримання умов ризик-менеджменту у вітчизняній банківській системі

Відтак, більшість вітчизняних комерційних банків тільки почали підходити до розуміння культури ризик-менеджменту і необхідності впровадження комплексних систем управління кредитним ризиком. Їх рівень організації та ефективність залежать від усвідомлення вищим керівництвом банку значення ризик-менеджменту для подальшого розвитку установи в умовах конкуренції та від ресурсних можливостей банку. ПАТ «Укрсоцбанк» ілюструє поетапне впровадження комплексної системи ризик-менеджменту. У банку створено відокремлену Службу управління ризиком, яка складається з відділу оцінки фінансових ризиків, відділу оцінки нефінансових ризиків та відділу методології (рис. 3.2). [Аксьонов, Антонюк_2012]

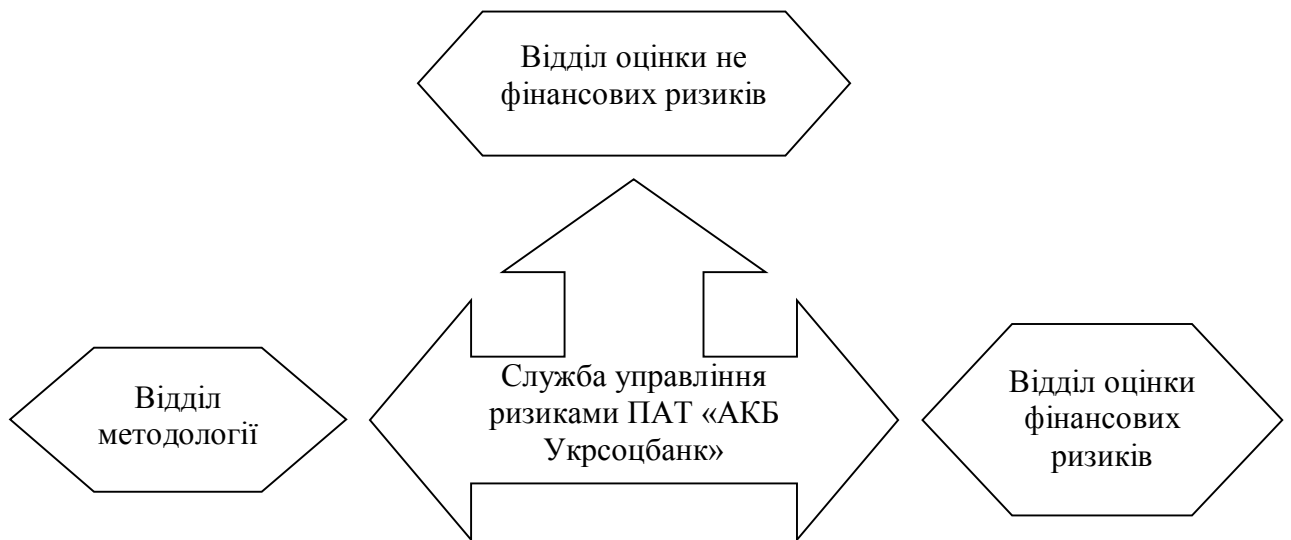

Рис. 3.2. Структура служби управління ризиками ПАТ «АКБ Укрсоцбанк»

Таке відокремлення методологічної функції дозволило розмежувати розробників та користувачів методик оцінки ризиків, що позитивно вплинуло на їх ефективність. Впроваджено сучасні методи управління кредитним ризиком, до яких належать стрес-тестування, використання послуг Бюро кредитних історій, сек'юритизація активів, створення спеціалізованих підрозділів – ситуаційних центрів, ревізійно-консалтингових груп із контролю кредитної заборгованості, а також здійснюється аналіз чинників, які перешкоджають ефективному застосуванню цих методів у вітчизняній банківській практиці [4] [Аксьонов, Антонюк_2012].

Отже, особливу увагу вітчизняним банкірам варто звернути на впровадження методів, які дають змогу попереджати ризики, а саме: підвищення вимог до диверсифікованості кредитного портфеля; визначення кредитоспроможності позичальників із урахуванням галузевих особливостей і закономірностей обігу грошових коштів, а також з урахуванням регіональних ризиків; вдосконалення наявних систем ризик-менеджменту; використання сучасних методологій та інформаційних технологій формування бази історичних даних про кредитні історії тощо. Крім того, керівництво банку має забезпечити ефективне управління ризиками, розробити та впровадити положення і процедури контролю та обмеження ризиків, а також подбати про наявність ресурсів, необхідних для оцінки й контролю за ризиками. Зокрема, положення та процедури, що регламентують контроль за ризиками як у довгостроковій перспективі, так і стосовно щоденних операцій. [Аксьонов, Антонюк_2012].

На основі вищезазначеного, для значного вдосконалення системи оцінки та мінімізації ризиків комерційним банкам доцільно дотримуватись наступних рекомендацій [Посохов_2012]:

- розробка так званих сигнальних карт, на діаграмах яких наглядно показуються ризики характерні для кожної бізнес-одиниці (розбиті за категоріями та сумами), і визначення показника загальної корпоративної схильності до ризику;

- визначення стратегії управління ризиками. На жаль, у багатьох корпоративних структур та їх дочірніх комерційних банків взагалі немає стратегії ризику, хоча від неї залежать всі інвестиційні рішення;

- створення ефективної групи ризик-менеджерів. Завдання груп ризик-менеджерів – виявляти, вимірювати і оцінювати ризики для кожної бізнес-одиниці і розробляти загально корпоративну позицію по цих ризиках. При цьому обсяг прийнятих ризиків повинен відповідати загально корпоративним принципам стратегії ризиків;

- наявність висококваліфікованих ризик-менеджерів. До групи ризик-менеджерів на рівні підрозділів і корпоративного центру треба залучити потужні інтелектуальні ресурси, щоб ці групи могли давати керівникам посправжньому ділові поради і наполягати на своїй точці зору;

- поділ обов'язків. Не можна допускати, щоб одні і ті ж співробітники корпорації визначали стратегію ризиків, відстежували відповідність їй діяльності корпорації і одночасно ініціювали б рішення про прийняття ризиків та управління ними;

- чіткі особисті обов'язки. Слід чітко визначити посадові обов'язки ризик-менеджерів, які полягають в розробці стратегії ризиків і контролі її реалізації, і строго розмежувати повноваження корпоративного ризик-менеджменту і ризик-менеджерів окремих підрозділів;

- відповідальність за ризик. Якщо навіть в банку є корпоративна група ризик-менеджменту, це не означає, що структурні підрозділи банку не повинні відповідати за прийняті ними ризики, тим більше що вони краще за інших розуміють природу цих ризиків і забезпечують перший рівень захисту банку від ризиків;

- облік ризиків. Звіти раді директорів і правління корпорації повинні, крім усього іншого, містити основні показники співвідношення ризиків і прибутковості;

- навчання та кваліфікація. Необхідно організувати навчання діючих та нових членів ради директорів і оцінити потребу в нових керівниках, що володіють необхідною компетенцією у сфері управління ризиками;

- діяльність ради директорів. Рада директорів повинна регулярно аналізувати ефективність свого управління ризиками і взаємодіяти з менеджерами з питань оцінки та управління ризиками;

- розвиток культури прийняття ризиків. Для розвитку культури прийняття ризиків корпоративним структурам не обійтися без формалізованого загально корпоративного аналізу ризиків, коли кожен структурний підрозділ має виробити свій ризиковий профіль;

- мотивація співробітників. Слід розробити систему мотивації співробітників до вироблення та прийняття ефективних рішень в області ризиків і оцінювати роботу керівників підрозділів не тільки на підставі показників чистої прибутковості, а й з урахуванням ризику – тоді вони будуть відповідати за свої дії і не підуть на не виправданий ризик.

Навіть володіючи найдосконалішими системами оцінки та управління ризиками, неможливо запобігти всім ризикам. Однак якщо вітчизняні банки та корпоративні структури освоюють основні елементи оцінки та управління ризиками та будуть їх постійно вдосконалювати, вони зможуть себе захистити від багатьох несприятливих наслідків і краще підготуватися до прийняття ризиків, необхідних для збільшення прибутковості і свого подальшого зростання.

3.2. Оптимізація управління банківськими ризиками на основі досвіду зарубіжних країн

Управління ризиками виступає базовим напрямом у менеджменті банківського середовища. Як показує практика, функціональна система ризик-менеджменту може сприяти достатню конкурентоспроможність в на ринку. Тому вдосконалення процесу управління ризиками в банку є актуальною проблемою для широкого кола користувачів – від Національного банку України до кінцевих споживачів банківських послуг.

Аналіз етапів розвитку діяльності зарубіжних фінансових установ демонструє, значну динаміку вдосконалення ведення банківського бізнесу та високотехнологічних напрямків економічної діяльності. Постійно розширюється спектр банківських послуг, удосконалюються банківські технології, зростають можливості банківського бізнесу. За таких умов, без створення адекватної системи управління ризиками, ефективне функціонування банку практично неможливе. [Болдирєв_2008]

Безперечно, банки всього світу вживають відповідні заходи щодо розширення своїх потенційних можливостей у сфері управління ризиками та їх оцінки, але сучасна світова фінансова криза засвідчила, що не всі вони в достатній мірі здатні управляти банківськими ризиками.

В зазначеному контексті, корисним буде зупинитись на позитивному зарубіжному досвіді держав з високо розвинутою економікою з тим, щоб узагальнити висновки щодо найбільш суттєвих елементів управління, які доцільно було б використати для вдосконалення вітчизняної практики стратегічного банківського ризик-менеджменту.

За аналізом якості здійснення банківського ризик-менеджменту провідним міжнародними рейтинговими агентствами Standard & Poor's, Moody's та Fitch Ratings, значна частка іноземних банків саме внаслідок ефективності оперативного управління ризиками в докризових та кризових умовах змогли зберегти стабільні конкурентні позиції та підтримку інвесторів, рейтингових компаній та наглядових органів. [Клюско]

Відтак, банківські установи у своєму функціонуванні постійно вирішують дилему “ризик-дохід”, роблячи вибір на одній з альтернативних стратегій: перша дозволяє отримати максимальний прибуток, однак характеризується високою загрозою збитків, друга сприяє до зниження рівня ризиків та стабілізації прибутків.

При наведених стратегічних підходах до діяльності зарубіжні банки зазвичай використовують наступні компоненти інструментарію управління ризиками: резервна політика (коригування зведених показників, створення прихованих та відкритих резервів), зовнішні та внутрішні ревізії.

Таким чином, наведемо характеристику найбільш поширених у міжнародній практиці інструментів управління ризиками:

- страхування являє собою здійснення попереднього резервування коштів, що призначені для компенсації негативних наслідків ймовірних ризиків. Метод страхування кредитних ризиків вперше було застосовано у 1911 році у США. Мета являлось зменшення розміру втрат, що ймовірно виникнуть у процесі кредитування. Інколи в зарубіжній практиці здійснюють страхування життя та здоров'я позичальника, причому договір страхування укладається на користь банківської установи;

- резервування (самострахування). Особливістю даного методу є обов'язкове попереднє визначення рівня та розмірів створюваного фонду залежно від конкретних умов. Найчастіше воно є об'єктом державного контролю;

- хеджування – форма страхування, що полягає в укладанні “балансуючої” угоди. Визначальною при цьому є витратність методу поряд із прибутковістю реалізації компенсуючої угоди проти базисної;

- розподіл між учасниками. Метод, що застосовується найбільше і полягає у відшуканні джерел повернення коштів у контрагента (застава, порука, гарантія), які повністю або частково компенсують ризик банку;

- диверсифікація – розміщення фінансових ресурсів у більш ніж один вид активів, що слабо корелюють один з одним. Таким чином збільшується

кількість об'єктів ризик-менеджменту, але зменшується величина втрат від одного активу;

- уникнення ризику, включаючи відмову від здійснення операції. Зауважимо, що метод ухилення, може використовуватись як на рівні ризиків, що виникають разом із проблемами позичальників, так тих, що спричинені технічними проблемами банку. Метод ухилення активно застосовується як вітчизняними, так і зарубіжними комерційними банками. Однак його використання має місце лише тоді, коли банку наявна вичерпна інформація про ризик. Так, невірна оцінка ризику та ухилення від нього призведуть до втрати потенційних клієнтів, що, в свою чергу, спричинить зменшення очікуваних прибутків;

- прийняття ризику, тобто відмова застосувати інструментів управління при здійсненні операцій. При цьому банк у повній мірі піддається ризику, без будь-яких намагань щодо захисту від нього. Так, якщо збитки при прийнятті ризику можуть фінансуватися власними коштами банку, то такий ризик є виправданим., в іншому випадку виникне банкрутство банківської установи.

Зазначимо, що сьогодні базовою метою значної частки українських банків є виживання. Отже стратегія їхньої діяльності залежить від певних проблем, що виникають при недостатній капіталізації, низькій якості кредитного портфеля. Тому, в умовах підвищеного рівня конкуренції фінансові установи повинні не зволікаючи реагувати на ймовірні потреби клієнтів та постійно розширювати клієнтську базу.

Таким чином, окрім базового переліку банківських операцій комерційним банкам доцільно здійснювати й нетрадиційні послуги, що сприятиме збільшенню клієнтури, обсягів прибутку та диверсифікації ймовірних ризиків. Нетрадиційні послуги банків значно поширені у розвинутих країнах світу. В Україні їх проводять лише обмежене коло комерційних банків і в дуже незначних обсягах. До таких послуг належать: факторингові, лізингові та трастові. Дані послуги характеризуються відносно невеликими втратами й ризикованістю.

Також відносно новим банківським продуктом є надання послуг через мережу Інтернет. В Інтернеті функції традиційного банку виконує віртуальний офіс. За допомогою віртуального банку клієнт може отримати всю потрібну інформацію, оформити необхідні документи, відкрити рахунки, тобто працювати і вести свою діяльність у режимі реального банку. Такий банк дає змогу розширити коло потенційних відвідувачів, стежити за поведінкою клієнтів у мережі, удосконалювати якість і швидкість надання послуг, залучати до роботи меншу кількість працівників.

Так, наприкінці 2000 року у Стокгольмі почав працювати перший іпотечний інтернет-банк, усі операції якого здійснюються через мережу Інтернет. Він надає банківські послуги у Бельгії, Німеччині, Австрії, Фінляндії та планує відмовитися від розгалуженої мережі відділень, що сприятиме зменшенню ставок кредитування і витрат. Інтернет-послуги дають змогу банку посісти провідні позиції та вистояти у гострій конкурентній боротьбі як із вітчизняними, так із іноземними банками.

Міжнародна практика банківської діяльності оперує сьогодні стандартним набором вимог до ризикового капіталу. Так активи банківського балансу поділяються за ступенем ризику. А саме, вимоги до банків і короткотермінові вимоги до уряду вважаються за такі, в яких відсутній кредитний ризик, у той час як кредитам представникам підприємницької сфери та приватним особам властивий звичайний банківський ризик. Кредити по кожній із категорій проходять оцінку за шкалою від нуля до одиниці (100 %). А зважена величина активів повинна мати мінімальне забезпечення капіталом у 8 %. Також банку, що кредитує лише підприємницьку сферу, необхідно мати капітал у розмірі 8 % сукупних активів, у той час як від банку з вимогами виключно до центрального банку чи уряду не вимагається ніякого забезпечення капіталом, тому що цей вид активів має нульову величину оціненого ризику.

Такі умови є мінімальними, а в окремих країнах застосовуються і більш жорсткі вимоги. Наприклад, у США вимога про мінімальний розмір капіталу

стосується всіх видів активів (відношення капіталу до позичкових засобів), щоб врахувати всі види ризику. В США також здійснюється політика надання нових повноважень та привілеїв лише тим банкам, рівень капіталу яких перевищує встановлені мінімуми.

Так, недопущення кризових явищ у банківському бізнесі в США попереджують два типи регулювання. По-перше, нормативно-правовими актами обмежуються високо ризикові операції. По-друге, з погляду недопущення вилучення з банку клієнтами своїх депозитів протягом короткого часу та створення паніки на грошовому ринку у 1934 році створено загальнонаціональну систему страхування банківських депозитів.

Отже, традиційний підхід банківського законодавства США полягає у обмеженні концентрації капіталу, підтримці конкуренції грошовому ринку при встановленні територіальних обмежень щодо відкриття банками відділень, контролю з боку Федеральної резервної системи за створенням холдингових компаній, регулювання різними органами нагляду процесів злиття банківських установ тощо.

Саме ці особливості банківського законодавства сприяли збереженню зовнішньої децентралізації та роздрібності банківської системи у США. На відміну від країн Західної Європи, де створювались великі банки із розгалуженою філійною системою, в США існує велика кількість маленьких банків. Так, із 15,5 тисяч банків у США на початку 1997 року 7 тисяч банків не мали відділень.

На діяльність банків мають вплив також рішення інших органів влади: Міністерства юстиції (з питань злиття банків), Комісії по біржах та цінних паперах (емісія акцій, право працювати на біржах), Федеральної торговельної комісії (обслуговування споживачів) тощо.

Банки у США повинні надавати щоквартальні повні звіти про свої операції, включаючи баланси, дані про прибутки та збитки до зазначених федеральних контролюючих установ. Крім того, ці органи здійснюють обов'язкові зовнішні перевірки кожного банку не менше ніж 1 раз у 1-2 роки.

Натомість, у західноєвропейських країнах система контролю за діяльністю банків має більш чітку та централізовану структуру. Так, у Німеччині практичний контроль за операційною діяльністю банків веде спеціальний орган – Федеральне відомство по контролю над банками. Основні принципи контролю визначені спеціальним декретом цієї установи, погоджені з центральним банком. Саме це відомство надає дозволи на відкриття нових банків, встановлює обов'язкові вимоги для банківських установ, здійснює нагляд за виконанням банківського законодавства. Воно має можливість вимагати від банків надання будь-якої інформації, проводити ревізії, втручатись в операційну діяльність та давати накази щодо негайного припинення операцій. Банки зобов'язані інформувати відомство про всі зміни щодо їх юридичного статусу, подавати місячні та річні баланси. За узгодженістю з центральним банком, Федеральне відомство, що контролює банки, встановлює ряд обов'язкових нормативів:

- сума ризикових активів банку не має перевищувати акціонерний капітал більш ніж у 18 разів;
- позиція іноземної валюти не має перевищувати акціонерний капітал банку більш ніж на 30 % наприкінці кожного операційного дня;
- про кредити одному позичальнику у сумі більше 15 % капіталу банку, банки неодмінно повинні повідомляти центральний банк, а загальна сума значних кредитів не може бути більшою за капітал банку у 8 разів.

Наведені принципи є лише рекомендаційними але, якщо відомство вбачає низьку ліквідність та відсутність необхідного рівня капіталу наслідком не виконання зазначених принципів, воно може застосувати такі санкції до банку, як, наприклад, припинення проведення операцій або тимчасове закриття.

З початку 80-х років західнонімецькі банки і ощадні каси використовують і так звані баланси еластичності процентних ставок, за допомогою яких простежується динаміка процентних ризиків. Ідея методу полягає у співставленні твердих процентних ставок активної та пасивної частин

балансу і в розрахунку на базі розходжень між ними відповідних коливань процентних ставок.

У Франції нагляд за банками здійснюють ряд комітетів, які очолює керуючий Банком Франції. Так, Комітет з регулювання банків встановлює операційні стандарти для всіх кредитних установ щодо достатності капіталу, ліквідності, платоспроможності, оперативної діяльності та своєчасної звітності. Так, сума кредитів банківської установи одного клієнта не може перевищувати 40 % акціонерного капіталу, а сума індивідуальних ризиків – восьмикратного розміру капіталу. Самим банкам необхідно підтримувати необхідний рівень ліквідності, а довгострокові кредити банку мають бути покриватися резервними фондами та акціонерним капіталом не менше ніж на 60 %.

У Швейцарії законодавчими документами визначені вимоги до мінімального капіталу, нормативи ліквідності, можливості кредитування одного клієнта тощо. До важливих форм контролю за діяльністю банківських установ належать також перевірки та ревізії, що діють на постійній основі, аналіз фінансових звітів.

Суворі система контролю за діяльністю банків існує у Бельгії, де перевірка банківської діяльності здійснюється перманентно спеціально визначеними інспекторами, які закріплені за кожним банком.

У Швейцарії та Німеччині планові ревізії банків, як правило, не здійснюються, але у законодавчому плані передбачено подання фінансових звітів, погоджених незалежними аудиторськими фірмами.

У Канаді створено державний орган банківського контролю. Там щорічно проводяться загальні ревізії банків. Ефективний нагляд за банківськими інститутами є ключовим елементом сильного економічного середовища, в якому банківська система відіграє основну роль щодо здійснення платежів і перерозподілу накопичень. Мета наглядових органів – це впевненість у тому, що банки функціонують ефективно та безпечно, що вони мають достатній капітал та резерви для недопущення ризиків, що виникають у їх бізнесі.

Важлива роль у аналізі ефективності діяльності банку також належить аудиту. Внутрішній аудит являє собою оцінку, контроль, аналіз основних спрямувань діяльності банку самим банком, доцільності проведення тих чи інших банківських операцій та послуг, їх прибутковості тощо. Зовнішній аудит проводиться Центральним банком, іншими комерційними банками, аудиторськими фірмами та іншими організаціями.

Сучасний банківський менеджмент свої рішення повинен постійно звіряти з показниками діяльності конкурентів, що і визначають напрямки управлінських рішень. Задаючи кожному структурному підрозділу банку певні визначені показники ефективності, спричиняється інтегрованість усіх служб та відділів банківської установи. [Цибко]

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Як свідчить зарубіжний досвід, побудова ефективної моделі управління ризиками залежить від концептуальних цілей діяльності банку на перспективу – забезпечення динамічного зростання, чи мінімізація ризиків і підтримка його іміджу як фінансово стійкого банку. В обох випадках стратегічне управління ризиками є невід’ємним атрибутом банківського активного менеджменту. На практиці воно виокремлюється у специфічну ризикову стратегію з особливими принципами, цілями і задачами. Успішна банківська діяльність полягає в тому, щоб ще до настання ризикової ситуації своєчасно ідентифікувати і оцінити всі можливі варіанти розвитку подій та розробити єдино правильну та обґрунтовану ризикову стратегію.

На сьогодні існують три головні елементи, за допомогою яких можна суттєво підвищити ефективність процесу управління ризиками: раціональне використання інформації про ризики, систематизація ризик-менеджменту, централізація зазначеного процесу [5].

Достовірна і якомога більш повна інформація про ризики є основою будь-якої моделі активного менеджменту, тобто управління банківськими портфелями. При цьому, методика управління кожного окремого портфелю передбачає власний конкретний набір індикаторів, що відображають банківські ризики. Якщо банк не має таких методик, то він не може володіти точною достовірною інформацією щодо їх оцінки.

Володіючи повною інформацією щодо ризиків, банки повинні її систематизувати, тобто раціонально використовувати її з метою підвищення ефективності ведення бізнесу і зменшення витрат, що досягається шляхом максимального використання технологічних інструментів та автоматизації процесів, включаючи моніторинг і контроль управління даними.

Налагоджене раціональне використання інформації про ризики та її систематизація сприяє її централізації, тобто зосередження функцій з управління ризиками в окремому централізованому спеціалізованому підрозділі (офісі) банку. Це дозволяє значно підвищити ефективність і оперативність

прийняття відповідних управлінських рішень та покращує загальне керівництво банком, оскільки за таких умов відпадає необхідність здійснення контролю за інформацією про ризики локальними та регіональними підрозділами банку.

Разом з тим, сучасне становище ризик-менеджменту в Україні ще не відповідає необхідним вимогам, оскільки значна частка вітчизняних банків перебувають у кризовій ситуації, що спричинена відсутністю ефективної системи управління ризиками.

Дослідження досвіду економічно розвинених держав у галузі банківського ризик-менеджменту дає підстави визначити найбільш суттєві недоліки та сформулювати заходи щодо їх подолання. Так, у діяльність вітчизняного банківського ризик-менеджменту, доцільно запропонувати: створення незалежних організацій, що здійснювали б об'єктивну оцінку надійності партнерів банку; забезпечення належного контролю за випадками банківського шахрайства, легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму; стимулювання цілеспрямованої діяльності банків щодо оптимізації співвідношення дохідності та ризику, диверсифікації, підвищення рейтингу та корпоративної вартості; постійне покращення системи внутрішньобанківського аудиту, забезпечення його відносної незалежності та доступу до інформації, необхідної для адекватної оцінки ризиків банківського середовища. [Клюско]

ВИСНОВКИ

Дослідження основних операцій банківських установ та ризиків їх здійснення в умовах ринкового реформування економіки України дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. На основі визначення множини підходів до трактування категорій «банк», «банківські операції», «ризик» та «банківський ризик» зазначені поняття отримали у роботі свій подальший розвиток, що виявилось в уточненні економічної сутності основних операцій комерційних банків, класифікації, особливостей їх здійснення та ризиковості банківської діяльності. Сутність банківських операцій визначено як залучення тимчасово вільних грошових коштів підприємств, організацій, населення з метою подальшого розміщення їх від свого імені на умовах строковості, зворотності та платності, а також касове та розрахункове обслуговування народного господарства, надання валютних та інших банківських послуг, передбачених законодавством. Таким чином, банк здійснює значну кількість операцій, що супроводжуються можливістю реалізації декількох видів ризиків, тому ефективність діяльності окремого банку залежить від вірної ідентифікації, оцінки належного управління ними. Ризиком є дія чи бездіяльність в умовах невизначеності, яка зумовлена динамічністю середовища, в якому функціонують суб'єкти та внаслідок чого виникає можливість як отримати дохід, так і зазнати втрат.

2. При аналізі організації ризик-менеджменту як основи управління ризиками діяльності банків виявлено тенденцію до забезпечення максимально ефективного управління ризиками з урахуванням факторів невизначеності, що впливають позитивно або негативно на досягнення комерційним банком своїх цілей. Ефективна реалізація будь-якої цілеспрямованої діяльності передбачає її здійснення на основі додержання комплексу науково обґрунтованих принципів, що регулюють процедурний бік методології управління її контрольованого перебігу.

3. Узагальнення наукових розробок у сфері управління ризиками дозволило виділити базові принципи ризик-менеджменту, основними з яких є:

принцип зваженості, принцип участі, безперервності, принцип обережності. Процес управління ризик-менеджменту в фінансових установах необхідно організувати охоплюючи всі його структурні елементи.

4. Проаналізувавши визначення ризик-менеджменту, та здійснивши аналіз ризиків у банківській діяльності, у процесі управління ними виділено п'ять основних етапів: виявлення (ідентифікація) ризику; вимірювання (аналіз та оцінювання) ризику; прийняття рішення про прийняття чи відмову від ризику; заходи, що сприяють мінімізації ризику; контроль позиції ризиків. Використання зазначених етапів на практиці сприятиме вчасному виявленню, оцінці та зниженню рівня ймовірних ризиків.

5. Комплексний підхід до управління ризиками, який простежується в дослідженні, ґрунтується на важливості не тільки забезпечувати контроль за рівнем окремих ризиків, а й їх сукупних величин, враховуючи ефект кореляції. Так, основними прийомами управління ризиками є їх уникнення, зниження, передача та утримання кризових ситуацій. Банк має забезпечити наявність процедур та заходів щодо попередження стресових ситуацій, викликаних внутрішніми причинами. Таким чином, з метою формування ефективної системи управління ризиками, кожен банк повинен розробити власну концепцію, яка б враховувала основні види ризиків та особливості їх прояву.

6. Концепція управління ризиками повинна регулювати процес виявлення, оцінювання та контролю усіх видів ризиків на усіх рівнях організації, а також вирішити питання конфлікту необхідності отримання доходу та мінімізації ризиків. Управління ризиками потребує й прийняття рішень та вжиття заходів, щодо мінімізації, уникнення, пом'якшення рівня ризиків, їх страхування, лімітування та прийняття.

7. Здійснене дослідження дозволило сформулювати основні проблеми мінімізації ризиків комерційними банками на сучасному етапі розвитку економіки України. Відтак, більшість вітчизняних комерційних банків тільки почали підходити до розуміння культури ризик-менеджменту і необхідності впровадження комплексних систем управління кредитним

ризиком. Їх рівень організації та ефективність залежать від усвідомлення вищим керівництвом банку значення ризик-менеджменту для подальшого розвитку установи в умовах конкуренції та від ресурсних можливостей банку. Отже, особливу увагу вітчизняним банкірам варто звернути на впровадження методів, які дають змогу попереджати ризики, а саме: підвищення вимог до диверсифікованості кредитного портфеля; визначення кредитоспроможності позичальників із урахуванням галузевих особливостей і закономірностей обігу грошових коштів, а також з урахуванням регіональних ризиків; вдосконалення наявних систем ризик-менеджменту; використання сучасних методологій та інформаційних технологій формування бази історичних даних про кредитні історії тощо. Крім того, керівництво банку має забезпечити ефективне управління ризиками, розробити та впровадити положення і процедури контролю та обмеження ризиків, а також подбати про наявність ресурсів, необхідних для оцінки й контролю за ризиками. Зокрема, положення та процедури, що регламентують контроль за ризиками як у довгостроковій перспективі, так і стосовно щоденних операцій.

8. Важливим етапом механізму управління банківськими ризиками визначено виокремлення основних напрямів вдосконалення методів їх мінімізації. Для досягнення цього банкам доцільно: розробляти сигнальні карти; визначати стратегії управління ризиками; створювати ефективні групи ризик-менеджерів; забезпечувати наявність висококваліфікованих ризик-менеджерів; ефективно розподіляти обов'язки між управлінцями; забезпечувати виконання чітких посадових обов'язків ризик-менеджерів, що полягають в розробці стратегії ризиків і контролі її реалізації, та строго розмежувати повноваження корпоративного ризик-менеджменту і ризик-менеджерів окремих підрозділів; впровадити відповідальність структурних підрозділів банку за прийняті ними ризики; вести облік ризиків для наочного співвідношення ризиків і прибутковості; необхідно організувати навчання діючих та нових членів ради директорів і оцінити потребу в нових керівниках, що володіють необхідною компетенцією у сфері управління ризиками; рада

директорів повинна регулярно аналізувати ефективність свого управління ризиками і взаємодіяти з менеджерами з питань оцінки та управління ризиками; розвиток культури прийняття ризиків, що передбачає формалізований загально корпоративний аналіз ризиків, коли кожен структурний підрозділ має виробити свій ризиковий профіль; слід розробити систему мотивації співробітників до вироблення та прийняття ефективних рішень в області ризиків і оцінювати роботу керівників підрозділів не тільки на підставі показників чистої прибутковості, а й з урахуванням ризику, що спричинить посилення відповідальності за невинуватий ризик.

9. Узагальнений аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду мінімізації банківських ризиків дає змогу охарактеризувати найбільш поширені інструменти управління ними: страхування, що передбачає попереднє резервування ресурсів, призначених для компенсації негативного впливу ризиків; резервування, особливістю якого є обов'язкове попереднє визначення рівня та розмірів створюваного фонду; хеджування являє собою певну форму страхування, що полягає в укладанні "балансуючої" угоди; диверсифікація – розміщення коштів у різні види активів; уникнення ризику, включаючи відмову від здійснення операції; прийняття ризику, тобто відмова від застосування будь-яких інструментів при проведенні операцій.

10. Також, на державному рівні доцільно, здійснювати контроль за функціонуванням і розвитком фінансового ринку, що повинен бути більш жорстким і поєднувати використання законодавчих актів, нормативних матеріалів, рекомендацій та положень контролюючих органів з розвинутою системою адміністративних та економічних санкцій, що значно посилить особисту відповідальність менеджерів за неправильні управлінські рішення.

11. У діяльність вітчизняного банківського ризик-менеджменту, доцільно запропонувати: створення незалежних організацій, що здійснювали б об'єктивну оцінку надійності партнерів банку; забезпечення належного контролю за випадками банківського шахрайства, легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму; стимулювання

цілеспрямованої діяльності банків щодо оптимізації співвідношення дохідності та ризику, диверсифікації, підвищення рейтингу та корпоративної вартості; постійне покращення системи внутрішньобанківського аудиту, забезпечення його відносної незалежності та доступу до інформації, необхідної для адекватної оцінки ризиків банківського середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Rose Peter, Scott WUliam. Eleven Largest US Bank Failures // Review of Business. – 2012р.
2. Банківська система України : становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 358 с.
3. Барановський, О. Банківські кризи: сутність, фактори виникнення та особливості прояву [Текст] / О. Барановський // Економіка України. – 2010. – №2. – С. 34-48.
4. Батлер, Е. Л. Политически значимые лица и риск, который они представляют для банка [Текст] / Е. Л. Батлер // Банковское дело. – 2011. – № 7. – С. 78-79.
5. Безштанько, Д. В. Капітал та покриття операційного ризику комерційних банків України за методикою базового індикатора [Текст] / Д. В. Безштанько // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 106-112.
6. Білань, Н. Особливості прогнозування фінансового ринку України та їх урахування при оцінці ринкових ризиків банків [Текст] / Н. Білань // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 7. – С. 64-68.
7. Білик, Т. О. Методи мінімізації кредитних ризиків банків [Текст] / Т. О. Білик, Л. В. Савченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 45-54.
8. Бобиль, Володимир. Сучасні стратегічні напрями управління банківськими ризиками за допомогою капіталу [Текст] / Володимир Бобиль // Банківська справа. – 2011. – №2. – С. 12-22.
9. Болдирев, О. Ризик-менеджмент - ефективний інструмент антикризового управління банком [Текст] / О. Болдирев // Економіка та держава. – 2008. – №12. – С. 18-20.

10. Васюренко, О. Оцінка ризику використання послуг банку для легалізації кримінальних доходів [Текст] / О. Васюренко, М. Худокормова // Банківська справа. – 2012. – № 4. – С. 10-20.

11. Верхуша, Н. П. Концептуальні основи управління кредитним ризиком банку на основі системного і процесного підходів [Текст] / Н. П. Верхуша // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 246-252.

12. Видолова, Мария Управление банковскими рисками: международные стандарты [Текст] / Мария Видолова // Проблемы теории и практики управления. – 2012. – № 4. – 25-30.

13. Виноградов, А. А. Риск-менеджмент российских малых и средних банков [Текст] / А. А. Виноградов // Финансы и кредит. – 2011. – сентябрь (№36). – С. 6-12.

14. Вовчак, О. Д. Банківська справа [Текст] : навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин. – Львів : Новий Світ-2000, 2010. – 560 с.

15. Воробйова, О. І. Інвестиційні ризики банків на фондовому ринку та підходи до їх оцінки [Текст] / О. І. Воробйова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №3. – С. 6-13.

16. Герасименко, В. Ризики вкладників банку: їх запобігання та мінімізація [Текст] / В. Герасименко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 2. – С. 8-14.

17. Глибокий, В. Сучасні підходи до оцінки кредитного ризику банку [Текст] / В. Глибокий // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2008. – №3. – С. 101-110.

18. Гринько, О. Моделювання диверсифікації кредитного ризику [Текст] / О. Гринько // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 1. – С. 43- 49.

19. Грюнинг, Х. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском [Текст] / Х. Грюнинг, С. Братанович ; пер.Пер. с англ. – М. : Весь мир, 2007. – 304 с.

20. Гуцал, Ігор Ризик-менеджмент в системі управління банком [Текст] / Ігор Гуцал, Анна Петриків // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9, ч. 2. – С. 148-151.
21. Деревська, О. Операційний ризик. Категорії та управління [Текст] / О. Деревська // Вісник Національного банку України. – 2010. – №9. – С. 42-43.
22. Димитриади, Г. Г. Риски управління банком [Текст] / Г. Г. Димитриади. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 240 с.
23. Домащенко, Д. В. Управление рисками в условиях финансовой нестабильности [Текст] / Д. В. Домащенко, Ю. Ю. Финогенова. – М. : Магистр, 2010. – 238 с. Динаміка зростання та ризику нестабільності економіки України в 2008 році [Текст] / за заг. ред. В.Є. Вороніна. – К.: НІСД, 2008. – 108 с.
24. Дыдыкин, А. В. Зарубежная практика управления банковскими рисками [Текст] / А. В. Дыдыкин // Финансы и кредит. – 2011. – март (№9). – С. 75-80.
25. Екатеринославский, Ю. Ю. Риски бизнеса (диагностика, профилактика, управление) [Текст] / Ю. Ю. Екатеринославский, А. М. Медведева, С. А. Щенкова. – М. : Анкил, 2010. – 280 с.
26. Энциклопедия финансового риск-менеджмента [Текст] / под ред. А. А. Лобанова и А. В. Чугунова. . – Изд. 2-е., перераб. и доп. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006.
27. Єлейко, Т. Оцінка та управління ризиками об'єктів банківської інфраструктури [Текст] / Т. Єлейко, І. Серветник // Регіональна економіка. – 2006. – №4. – С. 185-192.
28. Єрмошенко, А. М. Аналіз сценаріїв як інструмент протидії ризикам взаємодії страховиків і комерційних банків [Текст] / А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №10. – С.88-96.

29. Єрмошенко, А. М. Управління ризиками взаємодії страхових компаній з банками [Текст] / А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №6. – С. 191-200.
30. Іванилова, О. А. Впровадження системи ризик-менеджменту в діяльність комерційних банків [Текст] / О. А. Іванилова // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – квітень (№7). – С. 33-36.
31. Івченко, І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій [Текст] : навч. посіб. / І. Ю. Івченко. – К. : ЦУЛ, 2007. – 344 с. – Режим доступу : http://library.tneu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=247&Itemid=23.
32. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001р. №368
33. Каратаев, М. В. Методологические основы управления банковским риском вовлечения в процессы легализации преступных доходов [Текст] / М. В. Каратаев // Банковское дело. – 2011. – № 9. – С. 74-79.
34. Карпик, Е. А. Ринкові ризики банку [Текст] / Е. А. Карпик // Аудитор України. – 2009. – жовтень (№17-18). – С. 28-35.
35. Кирилова, Л. І. Управління ризиками комерційного банку [Текст] / Л. І. Кирилова, К. О. Драган // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2011. – № 2. – С. 22-26.
36. Ковалев, П. П. Риск-менеджмент банку: некоторые вопросы стратегии и организации [Текст] / П. П. Ковалев // Деньги и кредит. – 2010. – №4. – С. 60-62.
37. Коваленко, В. В. Методологічні засади організації системи ризик-менеджменту в банках [Текст] / В. В. Коваленко, Л. В. Кузнєцова, Я. Є. Вербицька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5/1. – С. 74-81.

38. Коваленко, В. В. Організація системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю в банку [Текст] / В. В. Коваленко, Я. С. Головіна // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 209-215.

39. Кокаева, З. Т. Новые инициативы в области регулирования банковских рисков [Текст] / З. Т. Кокаева // Финансы и кредит. – 2012. – № 24. – С. 47-54.

40. Кондратьева, М. Н. Управление банковскими рисками через мотивацию персонала [Текст] / М. Н. Кондратьева, В. А. Клементьев // Финансы и кредит. – 2011. – май (№20). – С. 2-4.

41. Копилюк, О. І. Банківські операції [Текст]: навч. посіб. / О. І. Копилюк, О. М. Музичка. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К.: ЦУЛ, 2012. – 536 с.

42. Корнейчук, В. И. Организация управления риском безопасности информационным банковских систем в кредитной организации [Текст] / В. И. Корнейчук // Финансы и кредит. – 2011. – май (№18). – С. 38-44.

43. Корф, М. Страхування ризиків банківської діяльності [Текст] / М. Корф // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 3. – С. 17.

44. Котковський, В. С. Банківські операції [Текст]: навч. посіб. / В. С. Котковський, О. В. Неізнана. – К.: Кондор, 2011. – 498 с.

45. Криклій, А. С. Теоретико-методологічні засади ризик-менеджменту в банках [Текст] / А. С. Криклій, Р. В. Пікус, Я. І. Легка // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – серпень (№16). – С. 26-28.

46. Криклій, Олена Інструментарій оцінки операційного ризику банку [Текст] / Олена Криклій, Олена Крухмаль // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9, ч.1. – С. 168-171.

47. Куташенко, М. В. Сутність ризику і причини його виникнення [Текст] / М. В. Куташенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – березень (№6). – С. 45-48.

48. Литвинов, Р. В. Структурные модели кредитного риска [Текст] / Р. В. Литвинов // Риск-менеджмент в кредитной организации. – 2012. – №2. – С. 50-61.

49. Лотоцька, С. В. Методологія управління ризиками сучасного банку [Текст] / С. В. Лотоцька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №1. – С. 16-20.
50. Любимый, И. Ю. Управление операционными рисками: мошенничество и методы его диагностирования [Текст] / И. Ю. Любимый // Банковское дело. – 2011. – № 8. – С. 77-79.
51. Маммаева, Д. С. Региональные риски банковской деятельности [Текст] / Д. С. Маммаева // Банковское дело. – 2012. – № 3. – С. 41-45.
52. Мануйленко, В. В. Совершенствование системы управления банковскими рисками как основы определения экономического капитала [Текст] / В. В. Мануйленко // Финансы и кредит. – 2010. – октябрь (№37). – С. 18-26.
53. Мельник, Д. С. Методики оцінки фінансових ризиків, що використовуються зарубіжними банками [Текст] / Д. С. Мельник // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – № 13. – С. 60-64.
54. Меренкова, О. Інтервальні оцінки ризиків в інноваційних банківських проектах [Текст] / О. Меренкова // Вісник Національного банку України. – 2008. – №1. – С.40-43.
55. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>
56. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України затверджено постановою Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>
57. Мехтієв, Е. О. Ризик-менеджмент як елемент системи регулювання банківської діяльності [Текст] / Е. О. Мехтієв // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – лютий (№3). – С. 53-55.

58. Мірошніченко, Ю. Скорингові системи оцінки ризиків та дефолтності позичальників [Текст] / Ю. Мірошніченко // Фінансовий ринок України. – 2009. – № 7-8. – С. 28-31.
59. Міщенко, Володимир Проблеми функціонування механізму передачі кредитного ризику [Текст] / Володимир Міщенко, Олександр Кандиба // Банківська справа. – 2009. – №2. – С. 13-22.
60. Мовчанюк, О. А. Ризики банківської системи України [Текст] / О. А. Мовчанюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №4. – С. 111-117.
61. Молдован, О. О. Нова архітектура бюджетної системи України : ризики та можливості для економічного зростання [Текст] : аналіт. доп. / О. Молдован, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко. – К. : НІСД, 2010. – 72 с. Кредитування та ризики [Текст] : навч. посіб. / М. П. Денисенко, В. М. Домрачев, В. Г. Кабанов [та ін.]. – К. : Професіонал, 2008. – 480 с.
62. Мусієць, Т. В. Управління фінансовими ризиками як частина системи стратегічного планування банку [Текст] / Т. В. Мусієць, Д. С. Мельник // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – № 10. – С. 52-57.
63. Нусінов, В. Лімітування як дієвий механізм обмеження фінансових ризиків [Текст] / В. Нусінов, Є. Міщук // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №12. – С. 19-24.
64. Осадчий Максим Прозрачные банки [Текст] / Осадчий Максим // Рынок ценных бумаг. – 2010. – №9. – С.32-37.
65. Панченко, Є. Г. Міжнародний інвестиційний ризик-менеджмент: крос-культурні аспекти [Текст] / Є. Г. Панченко, М. В. Дамаскіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – серпень (№16). – С. 6-10.
66. Панченко, Є. Нова міжнародна поведінкова парадигма та її значення для підвищення ефективності ризик-менеджменту в Україні [Текст] / Є. Панченко // Економіка України. – 2010. – №7. – С. 22-36.
67. Пернарівський, Олександр Оцінювання ризику ліквідності українських банків в умовах фінансової кризи [Текст] / Олександр

Пернарівський, Тетяна Пернарівська // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – жовтень-грудень (№5). – С. 242-246.

68. Петровська, Н. Методи підвищення ефективності антикризового управління кредитними ризиками банків [Текст] / Н. Петровська // Економіка та держава. – 2009. – №11. – С. 53-55.

69. Пікус, Р. В. Управління фінансовими ризиками [Текст] : навч. посіб. / Р. В. Пікус. – К. : Знання, 2010. – 598 с.

70. Покаместов, И. Е. Базовые принципы риск-менеджмента при осуществлении факторинговых операций [Текст] / И. Е. Покаместов // Риск-менеджмент в кредитной организации. – 2012. – №1. – С. 10-21.

71. Полищук, А. И. Основные типы банковских рисков [Текст] / А. И. Полищук // Финансы и кредит. – 2008. – №25. – С.20-32.

72. Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок, затверджено постановою Національного банку України № 276 від 17.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01>

73. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затверджене Постановою Національного банку України № 276 від 17.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>

74. Прийдун, Л. Особливості виникнення кредитного ризику в сучасних умовах та управління проблемною заборгованістю [Текст] / Л. Прийдун // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 3. – С. 39-48.

75. Прийдун, Любов Стрес-тестування кредитного ризику банку: загальна характеристика та особливості практичного застосування [Текст] / Любов Прийдун // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – квітень-червень (№2). – С. 67-74.

76. Примостка, Л. Сукупний ризик банку: методика оцінки на основі [Текст] / Л. Примостка, О. Лисенок // Вісник Національного банку України. – 2008. – №5. – С. 34-39.
77. Продолятченко, П. Стратегический характер рисков и основные направления банковского риск-менеджмента [Текст] / П. Продолятченко // Риск: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция. – 2010. – октябрь-декабрь (№4). – С. 396-399.
78. Пронская, Н. Концептуальные положения управления банковскими рисками [Текст] / Н. Пронская // Риск: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция. – 2010. – июль-сентябрь (№3). – С. 81-86.
79. Пронская, Н. С. Диагональная система управления банковскими рисками: достоинства и перспективы [Текст] / Н. С. Пронская // Финансы и кредит. – 2011. – февраль (№5). – С. 48-52.
80. Пронская, Н. С. Модернизация системы риск-менеджмента в банке: факторный подход [Текст] / Н. С. Пронская // Финансы и кредит. – 2012. – № 14. – С. 41-46.
81. Прут, М. О. Сутність управління ризиками в банківській діяльності [Текст] / М. О. Прут // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2010. – №120. – С. 46-49.
82. Пурій, Г. М. Оцінка ризиковості кредитно-інвестиційної діяльності банків на фінансовому ринку України [Текст] / Г. М. Пурій // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – №1. – С. 46-54.
83. Пучкова, Е. Анализ и оценка банковского операционного риска [Текст] / Е. Пучкова // Контроль, ревизия, проверка (в финансово-хозяйственной деятельности). – 2007. – декабрь (№4). – С. 7-16.
84. Ровінський, Д. Б. Ризики впровадження CRM-системи у банку [Текст] / Д. Б. Ровінський // Маркетинг в Україні. – 2008. – №6. – С.37-40.
85. Розанова, Е. Ю. Матрица банковских рисков: перезагрузка [Текст] / Е. Ю. Розанова // Банковское дело. – 2009. – № 7. – С. 8-13.

86. Румянцев, Сергій Банківський ризик-менеджмент [Текст] / Сергій Румянцев // Цінні папери України. – 2011. – 10 листоп. (№ 45) : Ризик-менеджмент. – С.16-17.
87. Румянцева, С. Ризики банківської системи [Текст] / С. Румянцева // Цінні папери України. – 2012. – 13 верес. (№ 34) : Ситуація на ринках. – С. 14.
88. Русанов, Ю. Ю. Банковские риски в работе с малым бизнесом [Текст] / Ю. Ю. Русанов, Э. Г. Агаев // Банковское дело. – 2009. – № 7. – С. 44-47.
89. Русанов, Ю. Ю. Инструменты ранней предварительной ориентации мониторинга банковских рисков [Текст] / Ю. Ю. Русанов // Банковское дело. – 2012. – № 2. – С. 70-74.
90. Саволук, С. М. Оцінка макроекономічних та галузевих ризиків у системі захисту капіталів банків [Текст] / С. М. Саволук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2008. – №102. – С.19-22.
91. Савченко, О. Ризики банківського сектору [Текст] / О. Савченко // Цінні папери України. – 2012. – 1 берез. (№ 8). – С. 32.
92. Савченко, Т. Трансфертне ціноутворення як інструмент управління процентним ризиком банку [Текст] / Т. Савченко, О. Пожар // Вісник Національного банку України. – 2009. – №7. – С. 30-38.
93. Самиев, П. А. "Серые" и "чёрные" зоны банковского риск-менеджмента [Текст] / П. А. Самиев // Банковское дело. – 2011. – № 7. – С. 75-77.
94. Седин, Андрей Репутационный риск: план действий коммерческого банка [Текст] / Андрей Седин // Банковский менеджмент. – 2011. – № 1. – С. 26-29.
95. Серік, Ю. В. Система управління банківськими ризиками [Текст] / Ю. В. Серік // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №1. – С. 114-118.

96. Сігайов, А. О. Державна система моніторингу банківських ризиків: перспективи запровадження в Україні [Текст] / А. О. Сігайов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №2. – С. 38-40.
97. Сігайов, А. О. Теоретичні та методичні аспекти державного регулювання банківських ризиків [Текст] / А. О. Сігайов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №1. – С.14-18.
98. Сідак, О. Кредитний ризик та формування банківських резервів в умовах фінансової кризи [Текст] / О. Сідак // Фінансовий ринок України. – 2010. – № 5. – С. 6-7.
99. Слобода, Лариса Фінансовий ризик-менеджмент банків України в посткризовий період [Текст] / Лариса Слобода, Микола Шморгай // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8, ч. 1. – С. 397-403.
100. Старостіна, А. О. Ризик-менеджмент : теорія та практика [Текст] : навч. посіб. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : Політехніка, 2009. – 200 с.
101. Сулим, М. В. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків [Текст] : підручник / М. В. Сулим, О. С. Пенцак. – Львів : Новий Світ - 2000, 2012. – 330 с. – (Вища освіта в Україні).
102. Тамаров, П. А. Применение рекомендаций Банка России о своевременности осуществления расчетов и системном риске расчетной системы в контакте законодательных изменений [Текст] / П. А. Тамаров, М. В. Пак, А. Л. Кузьмин // Деньги и кредит. – 2011. – № 11. – С. 22-27.
103. Тверская, Д. Риски банковской системы Китая, связанные с ускоренным кредитованием в 2009 г. [Текст] / Д. Тверская // Риск: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция. – 2010 . – апрель-июнь (№ 2). – С. 191-192.
104. Тепман, Л. Управление инвестиционными рисками в экономике Израиля [Текст] / Л. Тепман // Управление риском. – 2010. – №1. – С.60-63.

105. Терещенко, О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці [Текст] / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 9. – С. 4-8.
106. Тимків, А. О. Функції ризик-менеджменту банку [Текст] / А. О. Тимків // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №11. – С. 224-233.
107. Тимків, Андрій Передумови та сутність ідентифікації банківських ризиків [Текст] / Андрій Тимків // Світ фінансів. – 2008. – Вип. 2. – С. 90-96.
108. Тимощенко, Каріне Фінансовий ризик-менеджмент: типологія помилок [Текст] / Каріне Тимощенко // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8, ч. 2. – С. 342-345.
109. Ткаченко, Юрій Посилення ризикозахищеності українських банків в умовах глобалізації [Текст] / Юрій Ткаченко // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2005. – №5-2. – С. 41-46.
110. Травкина, Е. В. О теории, принципах и классификации мониторинга банковских рисков [Текст] / Е. В. Травкина // Финансы и кредит. – 2011. – июнь (№23). – С. 42-46.
111. Травкина, Е. В. Развитие системы мониторинга банковских рисков в Банке России [Текст] / Е. В. Травкина // Финансы и кредит. – 2011. – № 42. – С. 27-31.
112. Трофимов, Данил Факторы процентного риска [Текст] / Данил Трофимов // Банковский менеджмент. – 2011. – № 7. – С.12-17.
113. Туркина, А. Е. Внутренний контроль в системе управления рисками банка [Текст] / А. Е. Туркина // Банковские услуги. – 2012. – № 4. – С. 12-20.
114. Туркина, А. Е. Мониторинг банковских рисков в системе риск-менеджмента [Текст] / А. Е. Туркина // Банковское дело. – 2012. – № 9. – С. 69-72.
115. Управління ризиками банків Том 1 Управління ризиками банківських операцій / за ред А. О. Єпіфанова та Т. А. Васильєвої/Суми 2012
116. Фалюта, А. В. Управління процентним ризиком банку [Текст] / А. В. Фалюта // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – № 10. – С. 31-33.

117. Хлебникова, М. А. Управление банковскими рисками с использованием риск-профиля проекта [Текст] / М. А. Хлебникова // Финансы и кредит. – 2011. – август (№30). – С. 38-42.

118. Хохлов, Евгений Риск-менеджмент: национальные особенности [Текст] / Евгений Хохлов // Банковский менеджмент. – 2011. – № 4. – С. 16-20.

119. Худокормова, М. І. Методика оцінювання ризику клієнта при використанні ним послуг банку для легалізації кримінальних доходів [Текст] / М. І. Худокормова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 283-289.

120. Цицик, К. Ю. Пруденційний банківський нагляд на основі системи оцінки ризиків [Текст] / К. Ю. Цицик // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – № 1. – С. 52-55.

121. Цопа, Виталий Основа проактивного менеджмента - внедрение лучших практик риск-менеджмента [Текст] / Виталий Цопа // Охорона праці. – 2011. – №2 : Додаток: На допомогу спеціалісту з охорони праці. – С. 19-24 : додаток.

122. Чалдаева, Л. А. Управление остаточными рисками [Текст] / Л. А. Чалдаева, А. А. Килячков, А. В. Дыдыкин // Финансы и кредит. – 2011. – август (№31). – С. 2-6.

123. Шапкин, А. С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций [Текст] : учебник / А. С. Шапкин, В. А. Шапкин. – 5-е изд. – М. : Дашков и К, 2012. – 880 с.

124. Шапран, В. С. Модель оценки кредитных рисков в банковском секторе [Текст] / В. С. Шапран // Банковское дело. – 2012. – № 12. – С. 34-38.

125. Шатковська-Шморгай, В. Проблеми вдосконалення банками внутрішньої системи ризик-менеджменту на основі рекомендацій Базельського комітету [Текст] / В. Шатковська-Шморгай // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 2. – С.120-128.

126. Швецов, А. М. Банковские риски и внешние аспекты управления ими в условиях экономического кризиса [Текст] / А. М. Швецов // Финансы и кредит. – 2010. – октябрь (№40). – С. 40-43.

127. Швець Н.Р. Удосконалення системи управління банківськими ризиками у світлі посилення глобалізацій них та кризових явищ у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/Znpnudps/2012_1/pdf/12snritw.pdf

128. Шульга, Наталія Організаційне забезпечення ризик-менеджменту в банках України [Текст] / Наталія Шульга, Марина Мельничук // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 1. – С. 44-56.

129. Шумкова, К. Г. Эволюция подходов в оценке кредитного риска [Текст] / К. Г. Шумкова // Финансы и кредит. – 2012. – № 6. – С. 35-39.